Z. IVINSKIS

SAULĖS-ŠIAULIŲ KAUTYNĖS 1236 M.

IR JŲ REIKŠMĖ

KARIUOMENĖS ŠTABO SPAUDOS IR ŠVIETIMO SKYRIAUS LEIDINYS

KAUNAS AKC. „SPINDULIO“ B-VĖS SPAUSTUVĖ 1936

Z. IVINSKIS

SAULĖS-ŠIAULIŲ KAUTYNĖS 1236 m.

IR JŲ REIKŠMĖ

KARIUOMENĖS ŠTABO SPAUDOS IR ŠVIETIMO SKYRIAUS LEIDINYS

KAUNAS AKC. „SPINDULIO“ B-VĖS SPAUSTUVĖ 1936

4.000 egz. išspausdinta
iš Karo Archyvo VII tomo

(Lietuviai apie vokiečių Ordino riterius):
„Jie kalbėjo: „Netikėtai
Velnias juos čia atgabeno
Ir ant sprando mums uždėjo,
Kad žalos mums pridarytų
Bet kai juos kada suimsim
Mes jiems plunksnas nupašiosim“.“
Eiliuotoji Livonijos kronika, 5505—10 eil.

I. Lietuvių santykiai su kaimynais XIII-jo amžiaus pradžioje. Lietuvių karingumas.
II. Lietuvių ir Livonijos Ordino santykiai.
III. Kautynės ties Saule — Šiauliais (šaltiniai, data, kariuomenių skaičius, karo technika, vadovybė, eiga, vieta).
IV. Šiaulių kautynių politinė reikšmė ir jų vieta istoriografijoje.

Sutrumpinimai

Hein = *Heinrici* Chronicon Lyvoniae ex recensione Wilhelmi Arndt, ex Monum. Germaniae, edd. *W. Arndt,* Hannoverae 1874.

LUB = Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch nebst Regesten, hgg. von Fr. G. v. *Bunge,* Bd. I (1093—1300), Reval 1853.

PSRL = Polnoje sobranije russkich letopisej, t. II (Ipatjevskaja letopis', izd. 2-oe, St. Petersbg. 1908); t. III (Novgorodskija letopisi 1—3, St. Petersbg. 1841); t. IV, čast' pervaja (Novgorodskaja četvertaja letopis', vypusk. pervyj, Petrograd 1915); t. IV čast' vtoraja (Novgorodskaja piataja letopis', vypusk pervyj, Petrograd 1917); t. V (Pskovskija i sofijskija letopisi, St. Petersbg. 1851); t. X (Nikonovskaja letopis', St. Petersbg. 1885); t. XV (Tverskaj letopis', St. Petersbg. 1863).

Reim = Livländische Reimchronik (—1290), ed. v. *V. L. Meyer*, Paderborn 1876,
SrL = Scriptores rerum Livonicarum, Bd. I (1853), Bd. II (1848).
SrPr = Scriptores rerum Prussicarum, Bd. I (1861), Bd. II (1863).

Visus šaltinius sutrumpinimuose cituojame pagal puslapius (p.) ir skiltis (sk.), tik Livonijos kroniką pagal eilutes (eil.). Kiti šaltiniai ir literatūra straipsnio gale alfabeto tvarkoje.

I

Atsikraustęs į Livoniją ir įkūręs ten XIII-jo amžiaus antraisiais metais savo Ordiną, vokietis žygiuose į Lietuvą, susitiko jau, palyginti, su stipria lietuvių organizacija. Vokiečių puolimai maždaug sutapo su lietuvių valstybės stipresne konsolidacija, bet jos kūrimasis nebuvo tų puolimų išdava[1]). Jau prieš Mindaugą turėjo būti viena galingesnė ir stipresnė ranka, galybė kunigaikščio, labiau už kitus iškilusio, kuris vienijo savo valdžioje kitus kunigaikščiukus. Lenkų istorikas Paškevičius todėl yra pastatęs naują tezę, kad ne Mindaugas yra buvęs pirmasis Lietuvos valstybės suvienytojas, bet kas nors prieš jį[2]). Nes jau pačioje XIII-jo amžiaus pradžioje, kaip matyti iš seniausio Livonijoje lietuvių tautos istorijos šaltinio, iš Henriko Latvio kronikos (cit. *Hein*), kuris baigia 1226 metais, būta didelių ir karių skaičiumi gausingų lietuvių žygių į savo kaimynus. Didelius kariautojų būrius galėjo atvesti tik didesnės valdžios turįs valdovas.

Lietuviai puldinėjo tada visur. Tauta atrodė labai karinga. Jei reikėtų ją trumpai apibūdinti, tai galima būtų neklystant pasakyti, kad tai buvo k a r i ų t a u t a. To paties kronisto Henriko Latvio yra žinomas apibūdinimas XIII-jo amžiaus pradžioje lietuvių tautos kaip galingiausios ir karingiausios tuose Pabaltės kraštuose. Mažas lietuvių skaičius, kaip jis rašo, vydavosi daug didesnį skaičių rusų. Ir bėgo šie nuo lietuvių, kad ir nedaugelio, kaip bėga kiškiai pamatę medžiotoją. Latviai ir lyviai buvo lietuvių grobis („valgis ir gėrimas“) taip, kaip be piemens klajojančios avys yra grobis vilko nasruose[3]). Dar keliose savo kronikos vietose prisi-

---

[1]) Plg. *V. B. Antonovič:* Monografij po istoriji zapadnoj i jugo-zapadnoj Rossiji, t. I (1885), p. 22 sqq. norėjo dar kartą įrodyti, kad vokiečių atvykimas į Prūsus ir į latvių žemes turėjęs būti lietuvių valstybės sudarymo priežastis.

[2]) *Henr. Paszkiewicz:* Litwa przed Mendogiem, P a m i ę t n i k V powszechnego zjazdu historyków polskich w Warszawie, 1930, XI—XII. I. Referaty. Lwów 1930, p. 253 sqq., 258.

[3]) *Hein* p. 63—64: „Erant eciam tunc Lethones in (p. 63) tantum omnibus gentibus in terris istis existentibus d o m i n a n t e s, tam christianis quam paganis, ut vix aliqui in villulis habitare auderent, ex maxime Lethi. Qui relinquentes domos suas desertas tenebrosa silvarum semper querebant latibula, nec sic quidem eos evadere potuerunt; nam insidiando eis omni tempore per silvas eos comprehen-

mena Henrikas ano laiko lietuvių karingumą. Lietuviai puola savo kaimynus kaip „plėšrūs vilkai“[4]); savo žygiuose jie yra greitesni ir smarkesni resp. žiauresni už visas kitas gimines[5]); ant greitų arklių jie jodinėja būk tai bėgdami ir vėl užpuola; jie turi daug drąsos[6]) ir didelėmis kariuomenėmis lanko savo kaimynus[7]). Lietuvių būrių greitumas yra ne kartą pabrėžtas. Drąsiai jie jautėsi į priešo žemę įpuolę. Tas pats kronistas aprašo, kaip kartą lietuvių vadas Svelgaitis (lot. Svelgate), drąsiame žygyje į Livoniją prie Rygos, savo draugams pareiškęs: „Ar matėte kaip drebėjo vokiečių rankos, kai jie mums davė midaus atsigerti... Vargu užteks to miesto pelenų mūsų tautos vienai saujai...“[8]).

Kitas dar svarbesnis to paties amžiaus šaltinis, vad. Eiliuotoji Livonijos kronika — Livländische Reimchronik (cit. *Reim*), kuri baigiasi 1291 metų įvykiais ir yra maždaug apie tą patį laiką parašyta. Dar pačioje kronikos pradžioje iškelta lietuvių drąsa, karingumas. Nuvykęs į Romą (1186 m.) numatytas Livonijos vyskupas Meinhardas pačiam popiežiui skundėsi, pranešdamas apie Livonijos būklę:

Ten įvairūs yr' stabmeldžiai,
Yr' jie mums labai įkyrūs,
Daug jie kenkia krikščionybei,
Tau mes, tėve, nusiskundžiam.
Jų vieni l i e t u v i a i s šaukias,
Tai atkaklūs yr' stabmeldžiai,
Daug jie nuostolių padaro
Krikščionybės šalininkams
Nes didi yra jų spėka...[9]).

---

derunt, et aliis occisis alios captivos in terram suam deduxerunt et omnia sua eis abstulerunt. Et f u g e r u n t Rutheni per silvas et villas a facie Letonum licet paucorum, sicut fugiunt lepores ante faciem venatorum, et erant Lyvones et Lethi cibus et esca Lethonum, et quasi oves in fauce luporum, cum sint sine pastore...“ (p. 64). Plg. *Hein* p. 47 („Sive de ovibus luporum faucibus ereptis“).

[4]) „(Lethones) ...quasi lupi rapaces... seviunt“ (*Hein* p. 13).

[5]) „... et Lethones, quasi velociores et crudeliores aliis gentibus...“ (*Hein* 47); plg. *Hein* 44 („Lethones velocitate equorum“), 54 („Lethones velocitate equorum suorum“).

[6]) „... Lethonum audacia...“ (*Hein* p. 55).

[7]) *Hein* p. 12 („cum exercitu magno“), p. 20 („pene duo milia“), p. 45, p. 55 („cum magno exercitu“). Plg. *Reim* eil. 1426, 1833, 2517, 2627, 4499, 4677, 4990 sqq., 7777, 7790, 11.180, 11.696.

[8]) „Nonne Theutonicorum, nobis medonem prebencium, t r e p i d a n c i u m manus vidistis? Adventum quidem nostrum fama volante cognoverant et ideo t i m o r e c o n c u s s i, adhuc trepidare non cessant. Ad presens ergo excidium civitatis ipsius differemus, sed si partes ad quas tendimus vicerimus, hominibus captis et occisis villam ipsorum evertemus. Vix enim pulvis civitatis illius pugillo populi nostri sufficiet“ (*Hein* p. 21).

[9]) *Reim* eil. 322—330. Plg. *H. Paszkiewicz:* Jagiellonowie a Moskwa, I, p. 30

Ir toliau per visą Eiliuotąją kroniką labai dažnai yra minimas lietuvių karingumas[10]), jų narsumas[11]) drąsumas[12]), vikrumas[13]). Aprašydamas lietuvių žygį į Ezelio salą, kronikos autorius pabrėžia, kaip drąsiai ir nevaržomai jie švaistėsi tolimame nuo jų tėvynės krašte[14]). Kronistas ne kartą mini lietuvių tarpe esant garbingų karžygių-didvyrių[15]). O vokiečių ordino kronistas Prūsuose vienuolis-kunigas Dusburgas, kuris labiau už Henriką Latvį ir Eiliuotosios kronikos autorių niekino pagonis lietuvius ir prūsus, paprastai juos vadindamas tamsybės ir velnio vaikais, pats pripažįsta, kad kryžiuočiai 1283 m. pradėję karą prieš kiečiausio sprando ir kariavime išsilavinusią, įgudusią lietuvių tautą[16]).

XIV-jo amžiaus versmės turi dar daugiau nurodymų apie lietuvių karingumą. Ypač reikia čia pažymėti Vygando Marburgiečio kroniką. Bet mums čia labiau rūpi tas amžius ir epocha, kurioje prasidėjo pirmosios kovos su vokiečiais ir įvyko tos kautynės. Tiesa, galėjo atsitikti, kad vokiečiai lietuvių narsumą nenorėdavo nuslėpti jau vien dėl to, kad galėtų dar labiau iškelti riterių ir krikščionių kariuomenės žygį, ypač jei tas mūšis buvo laimėtas. Nes su bailiais kariaujant dažnai nebūtų buvę kur pasireikšti krikščionio riterio narsumui. Taip, pavyzdžiui, norėdamas la-

---

pst. 1. Eiliuotąją Livonijos kroniką cituojame čia l i e t u v i š k a i iš vertimo, kurį yra pagaminęs kan. Pr. Žadeikis. Lietuvos istorijos draugija yra tą vertimą pradėjusi spausdinti atskira knyga „Praeities" bibliotekoje. Kadangi į pačią originalo kalbą (mittelhochdeutsch), kuri nėra lengva, ne kiekvienas panorės gilintis, bus racijonaliau paduoti vertimą. Originalo tekstą žiūr. Leo *Meyer:* Livl. Reimchronik, 1876 ir SrL I p. 523. Kan. Žadeikio vertimą autoriui paskolino korektūrų puslapiuose prof. A. Janulaitis. Už tai šioje vietoje dėkoju.

[10]) Lietuvių didingumas (*Reim* eil. 2448). „Žemaičiai jėgą didelę turėjo" (*Reim* eil. 9968).

[11]) „(Žemaičiai) turėjo daug narsių vyrų (*Reim,* eil. 4651).
„Bet lietuviai (toje kovoje) nenorėjo nusileisti,
Jie kaip s i e n a čia stovėjo" (*Reim* eil. 10.059—60). Plg. 10.069.

[12]) „(Lietuviai) daug drąsos (grim) širdy turėjo" (*Reim* eil. 5958).
„Jis (lietuvis) parodė didžią drąsą" (*Reim* eil. 7004).
„Bet lietuviai buvo drąsūs" (*Reim* eil. 8096).

[13]) „Vikrūs buvo ir lietuviai" (*Reim* eil. 6044).
„Lietuviai smarkiai kovėsi" (*Reim* eil. 6063—65).

[14]) Tas jų žygis ir kovos Ezelio saloje ir atgal grįžtant yra plačiai aprašyta *Reim* eil. 7770—7960.

[15]) „(Daug) lietuvių karžygių, daug garbingų" (*Reim* eil. 7083—85).
„(Lietuviai) daug atsivedė didvyrių" (*Reim* eil. 7780).
Iš abiejų pusių (iš krikščionių ir lietuvių) netrūko drąsių vyrų (*Reim* eil. 8397—99).
„Ne vienas baimės nebijąs didvyris" (*Reim* eil. 11.111).

[16]) SrPr I p. 146 (P. v. Dusburg): „... contra gentem illam potentem et durissime cervicis exercitatamque in bello..."

biau iškelti riterių žygius, kai ką yra pagražinęs minėtas XIV-jo amžiaus kronistas Vygandas[17]).

Visos čia minėtos tų trijų šaltinių (Henriko Latvio, Eil. kronikos, Dusburgo) žinios yra paimtos maždaug iš to paties laikotarpio metraščių, surašytos lietuvių priešų. Jie sekė iš lietuvių priešų stovyklos krikščionių ir riterių kovas su pagonimis. Vadinasi, toms žinioms negalima nepripažinti autentiškumo, jei jos ką teigiamo sakė apie lietuvius, nes paprastai pagonis ano laiko krikščionio sąvokomis buvo menkas sutvėrimas. Todėl jei kas apie jį buvo sakoma teigiamo, negalėjo būti perdėta. Aišku, kad kronikų autorių giriamas ir keliamas lietuvių karingumas anais laikais yra buvęs didelis. Jį jau buvo aiškiai pabrėžę XIX-jo amžiaus lietuvių praeitimi besidomį romantikai rašytojai, istorikai. Nekalbat apie Daukantą[18]) ir kitus istorikus, net Valančius savo Antano Tretininko lūpomis nurodinėjo lietuvių liaudžiai anos senosios lietuvių kartos karingumą ir didvyriškumą[19]).

XII-jo amžiaus pabaigoje ir XIII-jo pradžioje lietuviai blaškėsi į visas puses. Sudarydami kelių tūkstančių žmonių būrius su tvirta vadų valdžia, ne kokios ginkluotų bandų gaujos be vadų[20]), dažnai puldinėjo jie Rusijos sritis. Jie pasidarė pavojingi tokioms didelėms kunigaikštijoms kaip Naugardas ir Pskovas, kurių pietines žemes jie užpuldinėjo. Ir, pav., 1225 m. lietuviai, kaip rusų kronistas sako, tokiame skaičiuje, „kokio dar nebuvo (ten) buvę nuo pasaulio pradžios“ — 7000 žmonių skaičiuje[21]), pasirodė Naugardo srityse.

Nuo XII-jo amžiaus pabaigos rusų metraščiai vis daugiau kalba apie lietuvius. Minskas, Juodoji Rusija, Polockas buvo artimiausios jų puolimų sritys, jau gana anksti jų valdžion patekusios. XIII-jo amžiaus pradžioje lietuviai ėmė rodytis Rusijos pietuose. 1209 m. savo plėšimais jie pasiekė Červenį. Kaip šiaurėje sunkiai galėjo lietuvių puldinėjimams atsilaikyti Pskovas, Lukiai, taip pietuose neatsispiria jiems Vladimiro-Haličo

---

[17]) *J. Jakštas:* Vokiečių ordinas ir Lietuva Vytenio ir Gedimino metu. „Senovė“ Nr. 1 (1936), Hum. m. f-to istor. žurn. psl. 127 sqq. Įdomiai autorius interpretuoja Vygando kronikos aprašymą apie Pilėnus. Toji darbo dalis bus išspausdinta kitame „Senovės“ nr.

[18]) *S. Daukantas* (J. Laukys): Būdą senovės lietuvių, Kaunas 1935, psl. 251 sqq.

[19]) Vysk. *M. Valančiaus* raštai: Antano Tretininko pasakojimas, pat. leid., Vilnius 1906, psl. 55—68, 79—100.

[20]) Plg. *H. Lowmiański:* Studja nad początkami spoleczeństwa i państwa litewskiego, t. II (1932), p. 225.

[21]) „... be bo rat' velika... jaka že ne byla ot načala miru...“ PSRL I (1927) psl. 447—448 (Lavrent. let.); t. VII p. 133 (Voskres. let.) ir kiti metraščių sąvodai. Plg. *H. Paszkiewicz:* Litwa przed Mendogiem, Pamiętnik V zjazdu hist., Lwów 1930, p. 256.

kunigaikštija. Lietuviai plėšė net Volynijos, Kijevo kunigaikštijų žemes[22]. Turėdami savo įtakoje ar valdžioje artimuosius rusų kraštus, lietuviai, matyti, per juos laisvai toliau užpuldinėjo. Pietinės Rusijos žemės buvo lietuvių dažnai lankomos. Pav., popiežiaus Inocento IV-jo pasiuntinys (Plano Carpini) rašė, kad jis visoje savo kelionėje per Volyniją į Kijevą buvęs išstatytas dideliam pavojui, nes galėjęs būti lietuvių užpultas. Lietuviai neaplenkdavo ir Lenkijos žemių[23]. XIII-me amžiuje užpuldinėjo jie Mozūrus, Maž. Lenkiją, savo žygiuose pasiekdavo ne tik Plocką, bet ir Lenčycą[24]. Vadinasi, nedidelis lietuvių gyvenamas kraštas siuntinėjo savo kariuomenę dviem priešingom kryptim. Tuo pačiu laiku lietuviai dideliais, iki kelių tūkstančių siekiančiais, būriais užpuldinėdavo Livoniją, ten gyvenančias savo gimines. 1204 metais 2000 lietuvių raitininkų traukė į Estiją[25]. 1230 m. pusantro tūkstančio būris vėl žygiavo į Livoniją[26]. Greit po to, kaip Eiliuotoji kronika sako, Mindaugas surinkęs trijų dešimtų tūkstančių kariuomenę[27]. Netrukus vėl 5000 lietuvių plėšė Livoniją[28]. Truputį vėliau žemaičiai irgi darė ekspediciją, kurioje dalyvavo per tris tūkstančius žmonių[29]. Dar didesnės ir stipresnės kariuomenės pasirodo XIII-jo amžiaus gale[30]. Bet, imant ano laiko mastu, ir XIII-jo amžiaus pirmoje pusėje didesni susibūrimai lietuviams jau buvo gerai pažįstami. Tokius didokus raitų ir ginkluotų žmonių skaičius karui, prie ano laiko gyventojų tankumo, galėjo, žinoma, pastatyti tik gerai karui organizuota tauta, pripratusi kariauti.

Visa tai, ką iki šiol esame pasakę, toji lietuvių teritorinė ekspansija, tie nuolatiniai žygiai, taip pat gausingesni kariuomenių būriai, kurie tuose žygiuose dalyvauja, rodo didelį lietuvių karingumą. Bet reikia pasakyti,

---

[22]) Plg. *J. Latkowski:* Mendog król litewski. (Atsp. iš Rozpr. Akad. Umiej.). Kraków 1892, p. 8—9, 20. Plk. *Acukas* ir plk. *Tarasenka* 1928 m. paruošė „Medžiagą kariškai Lietuvos istorijai nuo seniausių laikų", „Kardo" red. leid. 1928. Ten yra sužymėta lietuvių žygiai į kaimynus, į rusų žemes, paduotos ištraukos (psl. 43—89). Reikia stebėtis, kad autoriai medžiagą ėmė iš tokių knygų kaip Kuropatkinas (Zadači russkoj armiji), Galicyn (Russkaja vojennaja istorija) ir t. t., o nesidomėjo pačiais šaltiniais. Todėl toji „medžiaga kariškai istorijai" lieka labai netobulas ir pilnas netikslumų bandymas. Apie lietuvių žygius į rusus žiūr. *H. Paszkiewicz:* Jagiellonowie a Moskwa, tom I (w XIII—XIV wieku), 1933, psl. 44 sqq.

[23]) Lietuvių žygiai į Lenkijos žemes yra sužymėti *Wł. Abraham'o:* Polska a chrzest Litwy, rink. „Polska i Litwa w dziej. stosunku", 1914, psl. 13. *A. Brückner:* Dzieje kultury polskiej. I (1931), p. 412.

[24]) Monumenta Poloniae historica, ed. A. Bielowski, t. II (1872) p. 843.

[25]) *Hein* p. 20.

[26]) *Reim* eil. 1426.

[27]) *Reim* eil. 2517.

[28]) *Reim* eil. 2627.

[29]) *Reim* eil. 4677.

[30]) Plg. *Z. Ivinskis:* Geschichte des Bauernstandes in Litauen. Berlin 1933, psl. 89, 216—217.

kad lietuviams XIII-jo amžiaus pradžioje, ypač jų žygiuose į Livoniją, rūpėjo pirmoje vietoje g r o b i s, o ne krašto okupacija. Todėl jų žygiai daugiausia buvo plėšimo ir grobimo žygiai. Bendram Pabaltės tautų vienybės jausmui dar neišsivysčius, dažnai lietuvių žygiai buvo nukreipti į savo giminiečius, į Kuršą, Žiemgalius[31]), Latgalius[32]). Nuvykdavo jie ir toliau į šiaurę, plėšdavo lyvius. Tokiu būdu nuo lietuvių teriojimų kentėdavo pirmiausiai artimieji kaimynai — giminės. Eiliuotosios kronikos autorius, aprašydamas, pav., vieną iš tokių žygių, nurodo ir to žygio tikslą:

Jų vaikus drauge ir moters
Taipgi žirgus ir jų jaučius
Ir mergas ir jųjų bernus.
Tie visi mums reikalingi.
Padalysim visą mantą[33]).

Lietuviai, kaip ir jų artimieji kaimynai į juos, vadinasi, darydavo žygius todėl, kad galėtų prisiplėšti mantos, parsivaryti jų žirgų, jaučių ir kitų galvijų[34]). Be to, dažnai išsivesdavo į nelaisvę likusius, kartu moteris ir vaikus[35]). Įpuolę į svetimas ar kaimynų žemes, lietuviai dažnai norimoje vietoje, pasidalinę po kaimus, prisiplėšdavo, o paskui vėl rinkdavosi į krūvą. Vyskupo Alberto įkurtas Livonijos, vad. kalavijuočių, Ordinas, turėdamas tikslą pakrikštyti, bet drauge ir u ž i m t i Pabaltės tautas, pirmiausia lyvius, latvius, turėjo sukaustyti į tuos kraštus ir lietuvių žygius, juos suvaldyti.

II

Livonijos vokiečių Ordinas savaime turėjo sueiti į nedraugišką kontaktą su lietuviais ne vien dėl to, kad jie buvo pagonys, bet dar ir todėl, kad lietuviai užkabinėjo Livoniją. Tačiau ilgą laiką kalavijuočiai neišdrįso įkelti į Lietuvą kojos ir pasitenkino pasyviu pasipriešinimu. Į kautynes turėdavo stoti su lietuviais tada, kai šie įsiverždavo į Livoniją. Taip buvo visą Ordino įkūrėjo laikotarpį pirmajame XIII-jo amžiaus ketvirtyje, ir pergalės laimei besikeičiant, tai Ordinui, tai lietuviams laimint žygius, tokie santykiai truko dvejetą dešimtų metų. Bet tas Ordino kūrėjas ir ap-

---

[31]) *Hein* p. 55.

[32]) *Hein* p. 106—107.

[33]) *Reim* eil. 4715—19.

[34]) Panašūs žygiai, žinoma, buvo daromi ir į Lietuvą, plg. *Reim* eil. 2898, 3038, 4258, 4683.

[35]) SrPr I (Dusburgas) p. 138, 153 etc. Žiūr. *Z. Ivinskis:* Geschichte des Bauernstandes in Litauen, o. c. p. 177—178. Kokiu būdu lietuviai belaisvius vesdavosi, yra padavęs mums Henrikas Latvis savo kronikoje įdomų aprašymą *(Hein* p. 22). Plg. *H. Lowmiański:* Studja nad początkami spoleczeństwa i państwa litewskiego, II (1932) p. 231 ir pst. 4.

skritai visos jo organizacijos grindėjas ir įkvėpėjas, tokia didelė ir stipri asmenybė kaip vyskupas Albertas iš Buxhövdeno, mirė 1229 m. Tais pačiais metais Ordino magistras Volkevinas padarė pirmą žygį į Lietuvą. Jau šiam žygiui jis buvo sutraukęs, be reguliarios riterių kariuomenės, dar estų, latvių ir lyvių. Nesulaukęs pasipriešinimo, jisai nutraukė Nalšėnų link. Čia susitikęs su didele lietuvių kariuomene, įveikė ją, palikdamas, kaip Eiliuotoji kronika sako, du tūkstančiu lietuvių užmuštų ir paimdamas jų pustrečio tūkstančio arklių[36]). Bet ir Volkevino kalavijuočiams tos kautynės bus brangiai kainavusios savųjų krauju, nes ištisus šešerius metus iki naujo žygio, iki didelio kryžiaus karo, kuris buvo tik 1236 m. rengiamas, Livonijos Ordinas nieko neveikė ir Lietuvos daugiau nebepuolė.

Livonijos vokiečių Ordinas, Albertui mirus, nebetekęs galingos atramos, turėjo budriai laikytis ir saugotis, nes jis juk turėjo labai daug priešų. Šiaurėje jis ne tik rivalizavo, bet tiesiog nepaliaujamai ginčijosi su danais dėl šiaurinės Estijos dalies. Henrikas Latvis savo kronikoje yra palikęs įdomų aprašymą iš Livonijos vokiečių santykių su danais, parodydamas, kaip vieni ir kiti krikščionys stengėsi estų krikšto priedanga paimti jų žemę[37]). Be nedraugiškų santykių su danais, kalavijuočiai dar turėjo bėdos su vietiniais gyventojais. Be didelių sunkenybių, iš dalies taikiu sutarčių ir pažadų keliu, jiems buvo pasidavę pajūrio lyviai, latgaliai. Daugiau jiems priešinosi kuršiai, o labiausiai žiemgaliai, su kuriais kovos turėjo dar ilgus dešimtmečius trukti. Tokiu būdu kalavijuočių Ordinas, jei dar pridėti įtempto karo santykius su lietuviais, iš visų pusių buvo pavojų ir priešų apsuptas. Kaip vienuolių riterių ir, žinoma, ateivių organizacija, jis buvo nuolatinėje priklausomybėje nuo iš Vokietijos imperijos atvykstančių Ordinui naujų narių ir kryžiaus karams svečių-dalyvių. Kol buvo gyvas vyskupas Albertas, beveik kasmet nuvykdamas Vokietijon, savo plačių pažinčių ir įtakingumo dėka, sugebėdavo parsivežti naujus kariautojų būrius. Bet koks likimas laukė Ordino po jo mirties, kai jo įpėdiniais Rygoje tapo mažesnio maštabo žmonės (pirmasis vyskupas po jo Balduinas de Alna)? Tuo pačiu laiku pagaliau buvo atsiradęs kitas misijų kraštas — Prūsai, kur iš pradžių sėkmingai christianizacijos darbą buvo pradėjęs pirmasis prūsų vyskupas Kristijonas (1215 m. įšvęstas į vyskupus). Nusižiūrėdamas į sėkmingą Livonijoje vysk. Alberto darbą, jis buvo panorėjęs eiti jo pėdomis[38]); iš dalies lenkų padedamas,

[36]) *Reim* eil. 1800—46.

[37]) Apie santykius ir ginčus su danais: *A. L. Ewald:* Die Eroberung Preussens durch die Deutschen, I (1872) p. 205. *J. Berzinš:* Kur notika Saules kauja 1236. gada?, Izglitibas Ministrijas Menešraksts, 1935, Nr. 1 (Janvaris), p. 7—8. Plg. *S. Sužiedėlis:* Kautynės ties Šiauliais 1236 m., „Athenaeum", VI (935) p. 20.

[38]) *K. Lohmeyer:* Geschichte von Ost- u. Westpreussen, I (1908) p. 65 sqq. *Chr. Krollmann:* Politische Geschichte des Deutschen Ordens in Preussen. 1932, p.

jis norėjo įsistiprinti Prūsuose[39]). Tam tikslui turėjo tarnauti ir Dobryniaus riterių brolija. Kiek jo darbas nesisekė, tiek jis turėjo Romos kūrijoje paramos. Kai Livonijoje Albertas savo jėgomis organizavo gynimasi, Prūsams suvaldyti nuo 1217 metų buvo skelbtas iš Romos jau ne vienas kryžiaus karas[40]). Tie kryžiaus karai į netolimus nuo Vokietijos Prūsus turėjo turėti pasisekimo, nes Kūrija pabrėždavo, kad kryžiaus karo dalyviai, traukdami į Prūsus, gaus tuos pačius atlaidus kaip vykdami į Jeruzalę (pop. Honorius III Mainco, Kölno, Salzburgo provincijoms)[41]). Tokiu būdu krikščionys, kurie buvo davę pažadus nuvykti į Šv. Žemę, jausdamiesi tokiai kelionei per silpni, galėjo ją pakeisti žygiu į Prūsus, pelnydami tą patį užmokesnį[42]). Ir jau prieš Prūsus XIII-jo amžiaus antrajame ir trečiajame dešimtmetyje buvo skelbta visa eilė kryžiaus karų[43]) Livonija (ten veikiąs kalavijuočių misijų Ordinas) buvo laikinai išleista iš akių. Tuo tarpu visa eilė apystovų, kurias anksčiau minėjome, nekalbant jau apie prasidėjusius kalavijuočių ginčus su Rygos vyskupu ir atsiradusius nesutikimus pačiame Ordine, kurių pasėkoje turėjo pasitraukti ne vienas brolis, sunkino Livonijos Ordino gyvenimo dienas ir grėsė jo egzistencijai toli į nedraugų rusų ir pagonių žemes nukištai krikščionybės salelei, į kurią buvo galima patekti varginga kelione jūromis (Baltijos jūra). Nerasdamas kitos išeities, Livonijos magistras Volkevinas nusprendė kreiptis į vokiečių kryžiuočių Ordiną, kuris ką tik buvo pasiuntęs į Prūsus, vadovaujant Hermanui Balkei, dalį narių pradėti ten misijų bei užkariavimo darbą. Kryžiuočiai, kuriuos stipriau negu kalavijuočius rėmė jau keliolika metų prieš jų atsikraustymą pradėję traukti į Prūsus krikščionys kariautojai, turėjo paimti Livonijos Ordiną savo globai. Tai buvo dar 1231 metais. Tačiau vokiečių Ordinas labai šaltai priėmė kalavijuočių pasiūlymą[44]). Ir tas di-

---

2—4. Plg. *Kaz. Tymieniecki:* Misja Polska w Prusiech i sprowadzenie krzyżaków (iš 3-jų tomų veik. „Dzieje Prus wschodnich", atsp.), Toruń 1935 (Wyd. instytutu Baltyckiego), psl. 22—23). *St. Zajączkowski:* Podbój Prus i ich kolonizacja przez krzyżaków, 1935;*Henr. Lowmiański:* Prusy pogańskie, 1935. (Abi studijos taip pat atspaudai iš „Dzieje Prus wschodnich").

[39]) *K. Tymieniecki:* Misja polska w Prusiec o. c. psl. 22 sqq.

[40]) *Preussisches Urkundenbuch,* politische Abteilung, Bd. I, 1. Hälfte, 1882, p. 11—12, 14—15, 15—16, 65—66, 66—67.

[41]) *Preuss. Urkundenbuch,* polit. Abteilung, Bd. I, 1 Hälfte, hergg. von Philippi-Wölky, 1882, p. 15—16.

[42]) „Quamvis igitur vos, zelo fidei ac devotionis accensi... in terra illa, in qua Salvator noster salutem humani generis dignatus est operari, prelia desideretis domini preliari, quia vires et facultates vobis non suppetunt, quibus hoc possitis desiderium adimplere, vobiscum duximus dis-pensandum, vota peregrinationis veste in succursum fidelium de Pruscia misericorditer commutando..."

[43]) *Preuss. Urkundenbuch,* I, 1 p. 11, 14, 15, 16, 66.

[44]) Bericht des Hochmeisters Hartmann von Heldrungen über die Vereinigung des Schwertordens mit dem Deutschen Orden, cituota iš *Max Oehler:* Geschichte des Deutschen Ritter - Ordens. Elbing 1912, p. 82 (paduotas visas originalo tekstas

džiausias iš visų Ordino magistras, didelis politikas ir jo galybės pagrindėjas Prūsuose, Hermanas Salza, turėdamas kitų rūpesčių, tik 1235 m. tepasiuntė savo žmones į Livoniją ištirti kalavijuočių gyvenimo sąlygas[45]).

Tokiu būdu Livonijos ordinui, dar nežinant, ar pavyks sueiti į kokius nors aiškius santykius su Prūsų ordinu, reikėjo žiūrėti laikinai pagalbos iš kur kitur, būtent iš Romos. Popiežius 1234 metais buvo paskyręs tiems kraštams ir jų santykiams viduje ir su Roma sutvarkyti, savo legatą Wilhelmą Modenietį[46]). Jis gerai žinojo, kokių sunkumų turėjo užjūrio krikščionys ir Ordinas toli šiaurėje įkurtoje provincijoje. Pavojingiausias jų priešas buvo l i e t u v i a i. Todėl popiežius Grigalius IX-sis tais pačiais 1236 m. vasario mėn., kuriais pagal anksčiau laikytą tradiciją ir aiškinimus Mindaugas jau buvo savo valdžioje suvienijęs visą Lietuvą, išdavė savo legatui Modeniečiui bulę skelbti kryžiaus karą remti Livonijos krikščionims. Šitas kryžiaus karas buvo rūpestingai rengiamas visoje šiaurės Vokietijoje[47]). Popiežiaus legatas turėjo jį skelbti Bremeno ir Magdeburgo provincijose, Poderborno, Havelbergo, Verdeno, Mindeno ir Brandenburgo vyskupijose, taip pat — Gotlandijoje[48]). Į šitą darbą Grigalius IX-sis savo bulėje ragino Wilhelmą Modenietį, be to, dar įtraukti ne tik Livonijos riterius, vyskupus, rygiečius, bet taip pat ir n e o f y t u s. Jie visi iš vieno turėjo eiti prieš pagonis[48a]). Popiežiaus dokumento įžanga nusakė ir kryžiaus žygio tikslą; kad Evangelijos žodis Livonijoje, Žiemgaliuose, Kurše ir Estijoje[49]) nevirstų druskos vandeniu (salsugo), bet kad nuolat augtų ir atneštų derlių, reikėjo jį a p s a u g o t i ir a p g i n t i krikščionis nuo pagonių užpuldinėjimų[50]). Popiežiaus bulėje nėra pažymėtas lietuvių vardas, bet greičiausiai žodžiu „gentiles“ buvo suprantami tik lietuviai — pagonys užpuldinėją Livoniją su jos krikščionimis. Tokiu būdu tai buvo pirmasai kryžiaus karas, Romos prieš lietuvius skelbiamas[51]).

---

in extenso iš E. Strehlkes išleisto teksto Mitteilungen aus d. Gebiete d. Livl. Gesch.). *Reim* 1848—1858 eil. Plg. *Ewald:* Die Eroberung Preussens, I p. 207 sqq.

[45]) Hartm. v Heldrungen Bericht, M. *Oehler,* o. c. p. 82.

[46]) *Preuss. Urkundenbuch,* I, 1 p. 81 — nr. 106, p. 82 — nr. 107. SrPr II p. 124 sqq. (Regesten Wilhelms von Dodena). Žiūr. Gustav Adolf *Donner:* Kardinal Wilhelm von Modena. Helsingfors 1929.

[47]) Žiūr. *J. Stakauskas:* Lietuva ir Vakarų Europa XIII-me amž., Kaunas 1934, p. 50.

[48]) Liv.-,Esth- und Curländisches *Urkundenbuch,* hgg. v. B u n g e, I, sk. 184.

[48a]) Ibd. sk. 185.

[49]) Ibd. sk. 183.

[50]) Ibd. sk. 183.

[51]) Plg. *J. Stakauskas:* Lietuva o. c. 50—51 p.

[52]) „Togo že leta pridoša v sile velice Nemci, iz zamoria, v Rigu, i tu sovkupivšesia vsi, i Rižane, i vsia Čiud'skaja zemlia, i Pl'skoviči ot sebe poslaša pomošč' muž' 200, idoša na bezbožnuju Litvu; i tako, grech padi našich, bezbožnymi poga-

Livonijos ordino magistras Volkevinas rūpinosi sutraukti prieš lietuvius kiek galima daugiau karo jėgų. Jis kreipėsi ir į rusus, kviesdamas juos į talką prieš lietuvius. Tokiu būdu be atvykusio didelio skaičiaus svečių — kryžiaus karo dalyvių iš Vokietijos, dalyvavo, kaip rusų kronikos (Tvero ir Naugardo keli metraščiai) paduoda[52]), dar 200 pskoviečių. Be to, ordinas sutelkė į žygį dar estus, lyvius ir latvius. Buvo gerai žinoma vokiečių taktika vėliau Prūsuose senprūsių būrius, pasiimtus į žygį, pačius pirmuosius pasiųsti į kovą. Ypač XIV-me amžiuje jie vietinius gyventojus panaudodavo kovai su savo giminaičiais. Todėl Konstancos bažnytiniame susirinkime Žemaičių skunde prieš Ordiną (1415 m.) ne be pamato buvo pažymėta, kad vikriai darydami žygius į svetimus kraštus, pirma siunčią prūsus lieti kraujo ir juos taip išmokę žudyti, deginti ir daryti kitokias nedorybes, kad tarp žiaurių barbarų nėsą už juos žiauresnių[53]). Bet ir Livonijos ordino kovose su vietos tautomis atskiros giminės buvo jau panaudojamos, be abejo, jų skaldymo ir kiršinimo būdu, viena prieš kitą. Jos buvo taip pat įtraukiamos į kovą ir su lietuviais. Pav., 1219 m. lietuvių pusantro tūkstančio žmonių būrio tolimame žygyje į Livoniją, kuriame jie nuteriojo net Monės salą[54]), vokiečiai sutelkė prieš juos latvius ir lyvius. Ne viena jų sritis buvo nukentėjusi nuo lietuvių plėšimų[55]). Todėl šį kartą juos nesunku buvo panaudoti kovai[56]). Tačiau tos tautos padėdavo kovoti ne tik savame krašte, bet taip pat dalyvaudavo kalavijuočių žygiuose į Lietuvą. Taip, pav., to magistro Volkevino žygyje į Lietuvą 1229 m., kai kautynėse žuvo du tūkstančiu lietuvių, vokiečių pusėje kovėsi ne tik lyviai ir estai, bet ir latviai[57]). Į 1236 metų kryžiaus karo žygį taip pat buvo pašaukti lyviai, estai ir latviai. Latvių vardu čia reikia suprasti ne bendrai latvius, bet antroje Dauguvos pusėje gyvenančius lietgalius. Eiliuotoji Livonijos kronika paprastai juos vadina latviais („Letten"). Žiemgaliams ji turi tikrą jų pavadinimą („Semegallen")[57a]). Be to, tik mažutę dalelę žiemgalių žemės Ordinas tebuvo spėjęs užvaldyti. Kokiomis priemonėmis vokiečiai sugebėdavo Pabaltės tautas, kuriose tik retai pabusdavo solidarumo ir vienybės jausmas, vieną prieš kitą nustatyti ir su-

---

nymi pobeženi byša, pridoša koždo desiatyi v domy svoja." PSRL III, psl. 50 (Naugardo 1-sis metr.). Lygiai tas pats yra pakartota Naugardo ketvirtajame metraštyje (PSRL IV, časť pervaja, vypusk I, 1915, psl. 214—215), penktajame metraštyje (PSRL IV, časť vtoraja, vypusk I, 1917, psl. 208), Tvero metraštyje (PSRL XV, 1863, psl. 364). Visos keturios kronikos be jokių nutolimų kartoja čia paduodamą tekstą; skirtumų yra tik ortografijoje.

[53]) Codex epistolaris Vitoldi, p. 1019 sq.

[54]) *Reim* eil. 1426 sqq.

[55]) *Reim* eil. 1499.

[56]) *Reim* eil. 1521 sqq.

[57]) *Reim* eil. 1827 sqq.

[57a]) Plg. *S. Sužiedėlis:* Kautynės ties Šiauliais 1236 m., „Athenaeum", t. VI (1935), psl. 24.

pjudyti tarp savęs, mums nėra žinoma. Labiausiai vokiečiai bijojo, kad tarp savęs susijungusios giminingos baltų tautos d r a u g e nepradėtų prieš juos pačius kovoti. Taip, pav., ir Prūsuose ir Livonijoje pradėta prieš vokiečių jungą smarkiai reaguoti po labai sėkmingo Žemaičių mūšio ties Durbe, po kurio įvyko didysis prūsų sukilimas, trukęs visą keturioliką metų (1260—74) ir vos nepasibaigęs Ordino viešpatavimo katastrofa Rytprūsiuose.

Kokiu būdu vokiečiai patraukė į savo pusę 1236 m. kryžiaus žygyje į Lietuvą lyvius, estus ir lietgalius, iš versmių taip pat mums nėra žinoma. Pirmoje vietoje iš tų tautų bus dalyvavę jau priėmusieji krikštą. Ir popiežius savo bulėje buvo raginęs, kad į kryžiaus karą prieš pagonis būtų įtraukti ir neofytai. Tokiu būdu didžiulė jungtinė kariuomenė iš Ordino riterių, kryžiaus karo svečių, rygiečių, rusų ir vietinių tautų, sudaryta 1236 m. rudenį, turėjo traukti į Lietuvą ir kirsti tai „bezbožnuju Litvu“ smarkų smūgį. Ir kuris iš tos didelės ekspedicijos dalyvių galėjo nujausti jos liūdną galą?

III

Apie šį Livonijos Ordino žygį ir jo nelaimingas kautynes ties Saule — Šiauliais to laiko šaltiniuose turime tiek nedaug žinių, kad daugumai tų kautynių klausimų turime tenkintis tik bendriausiomis šaltinių nuotrupomis, o patys svarbieji klausimai, kur buvo kautynių vieta ir kas joms vadovavo, nėra dar absoliučiai tikrai išaiškinti. Jos buvo paminėtos vienu sakiniu, neminint aiškiau mūšio vietos, Ronneburgo metraštyje Livonijoje (Annales Ronneburgenses)[60]), Dünamundo metraštyje[61]), Stadės analuose (Annales Stadenses)[62]), Albiano metraštyje (Annales Albiani)[63]), Eikės von Repgow pasaulio kronikoje[63a]), trumpame Sambijos kanauninko met-

[60]) „1237 fuit magna expeditio in Littoviam“ (SrPr II p. 144). Šitie analai yra žinomi tik iš lenkiško Strijkovskio vertimo ir yra vėl atgal leidėjų išversti į lotynų kalbą.

[61]) „A. d. 1237 in die beati Mauricii fuit magna expeditio in Lettowia“ (SrPr II p. 141). Leidinio paginacijoje yra sumaišyta puslapių numeracija. Du kartu pasikartoja psl. 141 ir 144.

[62]) „Facta est maxima strages peregrinorum in Livonia circa festum Mauricii Theoricus de Haselror ibi cecidisse dicitur“. (Monumenta Germaniae historica, Scriptores (folio), XVI (1859) psl. 363). SrL I p. 324. Plg. *Wattenbach:* Deutschlands Geschichtsquellen im Miitelalter, Bd. II (1878), p. 336.

[63]) Scriptores rerum Danicarum medii devi, ed. J. Langebek, I (1772) p. 208; plg. ibd. V psl. 409 (Necrol. Hamburg.). S. *Sužiedėlis* savo strp. („Athenaeum“, VI, 1935, p. 23, pst. 53) cituoja Alb. *Cranz* Wandalia Lib. VI cap. 13, kurio autoriui neteko užtikti.

[63a]) *„Das Zeitbuch des Eike von Repgow“*, Sächsische Weltchronik, hgg. von H. F. *Massmann* 1857. Plg. W. *Wattenbach:* Deutschlands Geschichtsquellen, o. c. p. 348. Žiūr. SrPr I p. 65 pst. 6.

raštyje, vad. „Epitome gestorum Prussiae“[64]). Tai vis trumpi metraščiukai ar analai. Iš žinomų stambesnių vokiečių Ordino metraščių tas kautynes yra paminėjęs, savo kronikoje pažymėdamas ir jų vietą, Livonijos metraštininkas XIV-tojo amžiaus gale Hermannas de Wartberge[65]), pamini jas anonimiškai seniausias Prūsų Ordino kronistas Dusburgas[65a]) ir taip pat Senesnioji Olyvos kronika[66]). Ordino nelaimę ir kritusių jo brolių skaičių savo bulėje taip pat paminėjo popiežius Grigalius IX-sis 1237 m. abiejų Ordinų susijungimo patvirtinimo proga[66a]). Be abejo, ji yra pažymėta tame Hartmanno von Heldrungen pranešime apie abiejų Ordinų susijungimą[67]). Paminėti dar verta, kad tas kautynes mini daug vėlesnės Livonijos kronikos: D. Fabricius[68]), Baltazaras Rüstowas[69]), Hiärnas[70]), Brandis[71]). Iš rusų kronikų jos yra paminėtos jau minėtuose rusų metraščiuose: trijose Naugardo kronikose (1, 4, 5), Tvero, Nikonovo, Sofijos metraščių sąvoduose[72]). Nors yra ir daug versmių, kurios pažymi tą Livonijos Ordino pralaimėjimą, tačiau jose be bendrų posakių nieko nėra. Paprastai kronistai, nugirdę kur nors garsą apie kurį svarbų įvykį, įtraukdavo į savo metraštį apie jį kad ir porą žodžių arba jiems nežinomus įvykius nurašydavo iš kitų jiems į rankas patekusių šaltinių. Čia nėra reikalo gilintis į ką tik minėtų kronikų bei jų autorių priklausomumą nuo vienas kito. Tos jų žinios apie mums rūpimas kautynes yra tiek šykščios, kad toks gilinimasis mums nieko nauja neatneštų. Ir mes iš tos krūvos minėtų šaltinių apie kautynių e i g ą nieko tikra negalėtume pasakyti, jeigu apie jas mums platesnių žinių nebūtų palikęs tas nežinomas Eiliuotosios Livonijos

---

[64]) „A. d. MCCXXXVII. Fuit magna expedicio in die Mauricii“ (SrPr I p. 283).

[65]) Apie kautynių vietą pasakyta: „circa terram Sauleorum“ (SrPr II p. 33). Leidėjai yra davę apie šį faktą plačią pastabą dėl jos vietos ir datos (SrPr II p. 34 pst. 1).

[65a]) SrPr I p. 65.

[66]) SrPr I p. 681.

[66a]) LUB I, sk. 191.

[67]) Bericht des Hochmeisters Hartmanns von Heldrungen, cit. iš M. *Oehler:* Geschichte des Deutschen Ritter-Ordens, II (1912) p. 84.

[68]) „Livoniae historiae compendiosa“, SrL II, p. 448.

[69]) „Chronica der Provintz Lyfflandt“, SrL II p. 16.

[70]) *Th. Hiärns:* Ehst-, Lyv-, und Lettlaendische Geschichte (Monumenta Livoniae antiquae, Bd. I, hgg. v. E. Napiersky, 1835), psl. 112—114.

[71]) Moritz *Brandis:* Lieffländische Geschichte. (Das fünfte Buch.) (Monumenta Livoniae antiquae, Bd. III, 1842), p. 129.

[72]) PSRL III (1841) psl. 50; t. IV (1863) p. 363; t. IV, 1, vyp. 1 (1915) p. 214—215; IV, 2, vyp. 1 (1917) p. 208; V p. 173; X p. 105; XV p. 364.

kronikos autorius[73]). Toje kronikoje tam mūšiui yra skirta 106 eilutės[74]). Štai pats tekstas:

Darvnder bleib er leider tot,
Als es got ubir in gebot,
Vil gar an alle die schulde sin,
Mit im manich pilgerin,
Der was do vil zu rige komen.
Die hatten dicke wol vernomen,
Wie es in dem lande was getan.
Die enwolden in des nicht erlan,
Er envure des somers hereuart,
Dar vmme er vil gebeten wart.
Von haseldorf ein edil man
Der legete sinen vlis dran;
Von dannenberg ein greue gut.
Da stunt vil manches heldes mut
Hin zu littowen.
„Ir muset uch dannen howen,
Sprach do meister volkewin,
Des habet uch die truwe min.“
Das hatten sie alle wol vernomen:
„Dar vmme sie wir her komen“,
Sprachen sie alle gliche,
Beide arm vnde riche.
Den krig in meister volkowin lie.
Er sprach: ‚wir sin durch got ouch hie,
Der mac vns harte wol bewarn.
Wir suln gerne mit uch varn,
Sint uch so not zu stritene ist.
Gebet vns eine wile vrist.
Ich brenge uch kurtzlich an di stat,
Da wir des alle werden sat.“
Er sante boten kegen rusen lant
Nach helfe. die quamen in zu hant.
Die eisten mit vil mancher schar
Quamen willenclichen dar;
Die letten vnd die liuen
Zu hus nicht wolden bliuen.

Bet tuom tarpu jis (Volkevinas) pražuvo,
Dievo valiai taip paliepus,
Būdamas visai nekaltas,
Daug taip pat ir maldininkų,
Nes Rygoj jų daug tad buvo.
Jie žinias geras turėjo
Apie padėtį to krašto,
Nesiliovė tat maldavę,
Kad tą vasarą žygiuotų.
Daugel sykių jie tai prašė.
Hazeldorfas, viens didikas,
Visą spėką tam ir dėjo,
Dannenbergis grapas irgi.
Daug tuomet narsių didvyrių
Prieš lietuvius nusistatė.
„Jums mušte reiks prasimušti“,
Taip kalbėjo viršininkas,
„Aš tikrai jums duodu žodį“.
Tokią nuomonę išgirdę,
Jam visi iš vieno tarė:
„Mes tam tyčia ir atėjom,
Ir turtingi ir beturčiai“.
Volkevins leido jiems tą karą,
Tardams: „Juk ir mes dėl Dievo
Esame čia, jis mus saugo.
Su jumis aš draug žygiuosiu,
Kad jau taip kovoti norit,
Duokit truputį tik laiko,
Aš tenai jus pats nuvesiu,
Kur patenkinti mes būsim“.
Siuntė kviest rusus į talką,
Ir gan greitai tie atėjo.
Ir igauniai jo paklausė,
Daug būrių jie surikiavo.
Taip gi latviai, draug ir lybiai
Nenorėjo pasilikti.

---

[73]) *Reim* eil. 1859—1966.

[74]) Šalia originalo teksto mes čia duodame kan. Pr. Žadeikio minėtą vertimą (psl. 9), kuris nėra visai tobulas, kai kuriose eilutėse yra žymių vertimo netikslumų, tačiau jis palengvina paskubomis orientuotis mūšio eigoje.

Die pilgerime des waren vro.
Sie wurfen sich zusamne do.
Mit eime schonen here vil breit
Zu littowen man do reit
Durch velt vnn uber manche bach.
Sie liden michel vngemach,
Bis das sie quamen in das lant.
Sie stiften roub vnd brant
Mit mancher schar vil wun-neclich,
Sie herten vrilich vmme sich
Das lant uf vnde nider.
Kein soule sie karten wider
Durch bruch vnd uber heide.
O we der grosen leide ,
Das die reise ie wart bedacht.
Vf eine bach sie wurden bracht,
Da sie die viende sahen:
Da sach man lutzel gahen
Vil manchen, der zu rige streit.
Der meister zu den besten reit.
Er sprach: „nu stritens des ist zit,
Al vnser ere daran lit.
Wir slahen die ersten nu dar nider.
So moge wir vrilichen wider
Heim zu lande riten.“
„Wir enwollen hie nicht striten,
Sprachen do die helde wert;
Ob wir verliesen vnser pfert,
So muse wir zu vuse stan“ .
Der meister sprach: „so wolt ir lan
Die houbte mit den pferden hie.“
Er sagte uor, als, in ergie.
Die heiden quamen vaste zu.
Des anderen tages do wanten vru
Die cristen dannen riten;
Do musten sie striten
Mit den heiden an irn danc,
Ir were was in dem bruche kranc;
Man sluc sie nider sam die wip,
Mich iamert manches heldes lip,
Der ane wer da wart geslagen.
Ir genuc sach man so verzagen,
Das sie zu lande vluhen wider.

Maldininkai tuoj pradžiugo
Ir būriuosna susrikiavo.
Su kariuomene stipria gan
Jie į Lietuvą žygiavo,
Per laukus ir daugel upių,
Sunkenybių daug prityrė,
Kol pasiekė jie tą šalį.
Čia jie degino ir plėšė,
Į būrių būrius suskydę;
Džiaugdamiesi jie teriojo
Užkampius visus to krašto.
Nuo Saulės ėmė grįžti
Per balas ir per šilynus.
Vai koks kenksmas juos ištiko,
Nieks žygiuodamas nemanė.
Prie upelio tenai tūlo
Savo priešus pastebėjo,
Bet mažai į kovą ėjo
Tie, kurie Rygoj didžiavos.
Viršininkas į narsesniuosius
Tarė: „Nun kovos yr’ laikas,
Mūsų yr’ visa garbė čia.
Nugalėkime pirmuosius,
Tad linksmi namon sugrįšim
Mes raiti į savo kraštą“.
„Mes nenorim čia kovoti“,
Taip atsakė garbūs vyrai,
„Pražudysim savo žirgus,
Tad pėstiems mums reiks ko-voti“.
Viršininks jiems tarė: „Tad jūs
Galvas su žirgais padėsit“.
Sakė tai, kas būt turėjo.
Tad artyn lietuviai ėjo,
Vokiečiai gi ryto metą
Pasitraukt iš čia sumanė,
Bet juos privertė kovoti,
Jiems patiems visai nenorint.
Priedanga dauboj menkutė buvo,
Ir kaip bobas juos išmušo.
Gyvasties man gaila vyrų,
Nesigindami kam žuvo,
Daug jų matėsi pakrikus,
Jie namon pasprukti bandė.

Die semegallen die darnider
Slugen iamerliche
Beide arm vnd riche.
Der meister vnd die brudere sin
Die taten heldes were da schin,
Bis in ir ros gelagen tot.
Zu vus sie traten in die not;
Sie velten dannoch manchen man,
E man den sig an in gewan.
Der gute meister volkewin
Troste wol die brudere sin.
Achte vnd vierzik der da bliben;
Die wurden manchen warp getriben.
Die littowen sie mit not
Zu lest mit boumen velten tot.
Ir selen muse got bewarn;
Sie sint mit eren hin gevarn,
Mit in vil manich pilgerin.
Got muse in allen genedic sin
Durch sinen iemerlichen tot
Vnd helfe ir selen us aller not.
Alsus nam meister volkewin
Das ende vnd ouch die brudere sin.
Er was meister, horte ich sagen,
Nvnzen iar bie siner tagen.
Ir hat alle das wol verstan,
Was got genaden hat began
Bie siner zit; des weis man vil,
Da von ich nicht me sprechen wil.

Tuos žemgaliai tuoj nudėjo.
Ir žiauriu būdu nukovė
Draug turtingus ir beturčius.
Viršininkas ir jo broliai
Gynėsi, kaip tink didvyriams,
Kol žirgai kovojant krito,
Dar jie gynėsi ir pėsti
Ir ne vieną čia nudėjo,
Kol jie liko nugalėti.
Volkevins geras viršininkas
Brolius savo vis dar guodė.
Keturs dešimts aštuon' krito,
Tuos lietuviai kiek atstūmę,
Mūšio sąbrūzdyje basliais
Tuoj beveizint ir išmušo.
Jų vėles tesaugo Dievas.
Jie garbingai tada žuvo.
Draug ir daugel maldininkų,
Dievas tur jų pasgailėti
Dėl mirties jų, dėl žiauriosios
Jų vėles visas išgelbėt.
Taip tad Volkevins viršininkas
Draug su broliais yr pražuvęs.
Kaip man tekę yr girdėti,
Devyniolika jis metų
Viršininku būdams matė,
Ką sumanęs buvo Dievas,
Daugel kas gerai tai žino,
Aš todėl ir nekalbėsiu.

Ir šitame šaltinyje, Eiliuotoje Livonijos kronikoje, kurios tekstą apie kautynes čia in extenso padavėme, kaip matyti, yra ne kažkas pasakyta. Jau pati kronikos forma, eilės, neleido labai konkretizuoti aprašymo. Ne tiktai toje vietoje, bet apskritai Eil. Livonijos kronikoje vaizdai yra sudaromi bendrais žodžiais. Autoriui buvo labai svarbu, kad jo kronikoje būtų ne tik ritmas, bet ir r i m a s. Pav., 88 atsitikimuose iš viso po galūnės „lânt" seka „hant", 87 kartus po „nam" — „quam", 60 sykių po „schar" — „dar", 50 kartų po „wart" — „vart", 38 kartus po „was" — „las"; arba dar daugiau tokių rimo supuolimo yra galūnėms „do" ir „vro". Iš viso 154. „Tot" ir „not" surimuoja 90 kartų, „wer" ir „her" — 76 kartus, „wider" ir „sider" — 55 kartus, „nider" ir „wider" — 52 kartus, „hiz" ir „liz" — 51 kartą, „gut" ir „mut" — 46 kartus ir t.t.[74a]). Paprastai eiliuotose vidurinių amžių kronikose greta istorinės tikrovės atvaizdavimo yra labai daug s t i-

[74a]) *Ecke* Paul: Die livländische Reimchronik. Diss. Greifswald 1910, p. 54.

l i s t i n i ų f o r m u l i ų[75]). Ir Eiliuotoje Livonijos kronikoje stilistinis momentas yra labai reikšmingas. Be tų gausingų rimo formulų, joje yra labai daug dviejų ir daugiau žodžių junginių („Zweigliedrige Formeln"), kurie, dažnai nieko bendra su istorine tikrove neturėdami, tarnauja tik bendram vaizdui sudaryti. Visoje kronikoje A. Meyeris jų priskaitė 729. Pav., „durch brûch und manche bôse bach": „gemach", „malzes und meles michele macht": „bracht", „lute und lant", „lîb und leit", „stîge und straze", „straze und stik", „stich und slac „slac und stich", „durch sturm und durch strît", „schilt und sper", „witwen und weisen", „vienden und vrûnden" etc. kartojasi labai daug kartų[75 a]). Kronikos autorius buvo literatiškai išlavintas poetas. Senesnės literatūros formules jis puikiai apvaldo[75 b]). Skaičiai paprastai žymimi tik šimtais, tūkstančiais ir baigiasi nuliais, nes jie parašomi tik žodžiais. Todėl skaičiuose vienetų ir dešimtų priedai, kaip kliudą ritmui, rečiau tevartojami. Negalima pasakyti, kad jų nepasitaikytų[75 c]), tačiau šiaip jau yra tam tikros tipiškų bei pasikartojančių skaičių grupės[75 d]), kai autorius pažymi kariuomenių stiprumą, kritusiųjų skaičius arba laimėtą grobį. Reikia pasakyti, netyrinėjant plačiau bendrai kronikos istorinių faktų teisingumo, kad jos reikšmė, kaip istorijos versmės, paprastai yra perdedama. Svarbi ji palieka, žinoma, todėl, kad ji yra kaip daugeliui kitų XIII-jo amžiaus Lietuvos istorijos klausimų, taip ir Saulės mūšiui, beveik vienintelis šaltinis.

Kalbėdami apie pačias kautynes turime sustoti ties keliais klausimais ir kas galima pasakyti dėl jose dalyvavusių ž m o n i ų s k a i č i a u s, dėl paties k a r i a v i m o b ū d o bei t e c h n i k o s, dėl lietuvių v a d o v y b ė s mūšyje, dėl mūšio e i g o s, pagaliau dėl seniai jau keliamo k a u t y n i ų v i e t o s klausimo. Po to, šiuos penkis klausimus, pasiremiant šaltiniais, išsiaiškinus, turės eiti dar pastabos apie m ū š i o r e i k š m ę, palyginant jį su kitomis XIII-jo amžiaus lietuvių kautynėmis su Livonijos Ordinu. Pagaliau apžvelgsime, kaip tos Saulės kautynės buvo į v e r t i n t o s m ū s ų i s t o r i o g r a f i j o j e. Bet pirmiau keletas žodžių dėl datos, t. y. dėl klausimo, kuris daug lengviau negu kiti išsprendžiamas. Negali kilti abejonės, kad Saulės — Šiaulių kautynės yra įvykusios rugsėjo 22 d., viduramžiškai išsitariant per Šv. Mauricijų. Šitą įvykio datą (Eiliuo-

---

[75]) Plg. Petro *Suchenwirto* eilėmis aprašytas Austrijos Albrechto žygis į Lietuvą 1377 m. (SrPr II p. 162 sqq.).

[75 a]) *Reim* eil. 7239, 10.984, 2959, 5562, 1062, 1450, 1534, 10.601, 3840, 3857, 664, 8496 etc. *Meyer* Werner: Stilistische Untersuchungen zur livländischen Reimchronik. Diss. Greifswald 1912, p. 46. Duota keliolika puslapių vien pavyzdžių.

[75 b]) *Meyer Wer.:* Stil. Untersuchungen, o. c. p. 165. *Ecke P.:* Die livl. Reimchr. o. c. p. 36.

[75 c]) *Meyer W.*: Stil. Untersuchungen o. c. p. 163.

[75 d]) *Meyer W.:* Stil. Untersuchungen o. c. p. 163 sq. Ten surinkta visa tam reikalui medžiaga ir suskirstyta atitinkamomis skaičių grupėmis.

tosios Livonijos kronika jos nenurodo)[76]), mums mini Dünamundo metraščiukas[77]), Annales Stadenses[78]), Sambijos kanauninko metraštis[79]), Wartbergės kronika[80]). Žodžiu, beveik visi kautynes minį šaltiniai, išskyrus rusų metraščius, kautynių datą pažymi Šv. Mauricijaus dieną — rugsėjo 22 d. Dėl jos nereikia nei kiek abejoti. Nevienodumo yra pažymint metus. Kautynės yra įvykusios 1236—1238 metų laikotarpyje rugsėjo 22 d. Senieji lotyniškai rašytieji Prūsų ir Livonijos metraščiai, kaip Annales Ronneburgenses, Sambijos kanauninko kronika, Dünamundo metraštis kautynių datą nurodo 1237 m.[81]). Šita data senesnioje istoriografijoje (ypač livoniečių) buvo beveik visuotinai priimta. Tiesa, J. Voigtas jau 1827 m. savo „Geschichte Preussen" kalbėjo apie 1236 m.[82]) ir C. E. Napierskis 1835 m. išleisdamas Th. Hiärno Livonijos krašto istoriją, pastaboje datą ištaisė iš 1237 į 1236 m.[83]). 1237 metus taip pat nurodo ir rusų metraščiai, žymėdami juos, kaip paprastai, nuo pasaulio įkūrimo (6745 m.). 1236 metus mini Annales Stadenses ir Annales Albiani[84]). 1238 metus nurodo tik vėlesnis Livonijos kronistas Fabricius ir Kojelavičius savo „Historiae Litvanae"[85]). Tokiu būdu susidaro geroka painiava dėl kautynių metų. Bet datos klausimas savaime išsisprendžia paskaičius popiežiaus Grigaliaus IX-jo bulę apie Livonijos ir Prūsų Ordinų susijungimo patvirtinimą. Bulė buvo rašyta 1237 m. gegužės 12 d. Joje kalbama, kad Livonijos Ordinas „nesenai gavo" („noviter pertulerunt") didelį smūgį, kuriame kritę 50 riterių[86]). Be abejo, tas „noviter" reiškia tik praeitus metus, jų rudenį. Kadangi anksčiausiai kautynės galėjo įvykti 1236 m., tai nereikia daugiau įrodinėti, kad tas „noviter" reiškia 1236 m. r u g s ė j o 22 d i e n o s datą. Šitą dalyką jau yra pastebėję Hermanno Wartbergės kronikos leidėjai ir A. L. Ewaldas[87]). Dabar dėl kautynių datos visai neabejojama, kad jos yra minėtais metais įvykusios.

Daug sunkiau yra kalbėti vidurinių amžių mūšiuose apie žmonių skaičius. Šiame Saulės mūšyje kovojančių kariuomenių skaičiai nepaduoti pir-

---

[76]) Apskritai kronikoje kautynių dienos ir metai labai retai tenurodoma.

[77]) SrPr II p. 141.

[78]) Mon. Germ. hist. XVI (1859) p. 363 (= SrL I p. 324).

[79]) SrPr I p. 283.

[80]) SrPr II p. 33.

[81]) SrPr II p. 144; SrPr p. 283; SrPr II p. 141.

[82]) Geschichte Preussens, II, 335—337 psl.

[83]) Monumenta Livoniae antiquae, I (1835) p. 113 ir pst. 2.

[84]) Mon. Germ. hist. t. XVI, Script. p. 363. Scr. rer. Dan. I p. 208.

[85]) SrL II psl. 448. Pars prior, p. 89.

[86]) LUB, I sk. 191.

[87]) SrPr II p. 33—34 ir pst. 2 (p. 34). *A. L. Ewald:* Die Eroberung Preussens durch die Deutschen, I (1872) p. 223 pst. 3.

mosiose kronikose. Juos paprastai žino tik vėlesnioji istoriografija[88]). Bet jei tokie skaičiai būtų ir patiekti, nebūtų galima per daug jais pasitikėti, nes to laiko kronistai paprastai „sirgo" didelių skaičių liga. Jie stengdavosi kritusių priešų arba kautynėse dalyvavusių skaičius padidinti[89]). L. Weberio žodžiais, tie vidurinių amžių kronistai turėjo silpnybę dideliems skaičiams[90]). Pav., kaip perdėti yra Strėvos (1348 m.) ir Rudavos (1370) kautynėse dalyvavusių lietuvių ir jų užmuštųjų skaičiai[91]). Apskritai toks falsifikavimas ano laiko supratimu buvo leidžiamas. Sufalsifikuodavo sau privilegijas, dovanojimus net aukštos bažnytinės ir pasaulinės instancijos, vienuolynai. Ir vokiečių Ordinas Prūsuose buvo pasigaminęs falsifikatų[92]). Nedaug vertės turi bendrai ir Eiliuotosios Livonijos kronikos paduodamieji skaičiai. Joje dažnai paminėta Lietuvos istorijos kartojama žinia, kad Mindaugas Amboteno pilies apgulimui buvęs atvedęs 30.000 kariuomenės[93]). H. Lowmiańskis, iš dalies hipotetiškuose savo išvadžiojimuose, bet paremtuose šaltiniais, to laiko Lietuvoje vienam kvadratiniam kilometrui randa tik 3 žmones. Visai to laiko Lietuvai jis priskaito 59.000 kvdr. kilometrų plotui 170.000 gyventojų[94]). Paprastai kare galėjo dalyvauti, atmetus iš gyventojų skaičiaus vaikus, senius, moters, tur būt, kas ketvirtas-penktas žmogus. Vadinasi, toji mobilizacija turėjo įvykti didesniame kaip 50.000 kvad. kilometrų plote, t. y. beveik tokiame plote kaip šiandieninė visa Lietuvos valstybė. Reikia abejoti, ar Mindaugas vienai Amboteno piliai paimti būtų telkęs visą Lietuvą. Be to, reikia paabejoti, ar šitame Mindaugo žygyje bus buvę žemaičių. Dar mažiau įtikima, kad tą pilį apgulant Ordino brolių tekritę keturi, o lietuvių pusantro tūkstančio[95]). Bet šiame atsitikime, kautynėse ties Saule, kronikos autoriaus skaičiais nepriseina abejoti, nes jis jų nepaduoda. Livonijos kariuomenė susidėjo iš Vokietijos svečių, atvykusių popiežiui šaukiant į karą. Ar jų daug buvo, nežinome. Labai gausingi, dešimtis tūkstančių siekią būriai, negalėjo da-

---

[88]) *Th. Hiärn:* Esth-, Lyf- und Lettlaendische Geschichte, Monumenta Livoniae antiquae, I (1835) p. 113. Plg. *S. Daukantas:* Lietuvos istorija, I p. 249.

[89]) L. *Weber:* Preussen vor 500 Jahren in culturhistorischer, statistischer und militairischer Beziehung nebst Special-Geographie. Danzig 1878.

[91]) Plg. K. *Lohmeyer:* Die Litauerschlacht bei Rudau in Samland 1370, ihre gleichzeitige und spätere Darstellung. Zur Altpreussischen Geschichte, Gotha 1907, p. 78. *K. Hecht:* Die Schlacht bei Rudau 1370. Oberländische Geschichtsblätter. Königsberg 1914—1917. A. *Kučinskas:* Kęstučio kovos su vokiečių Ordinu, „Athenaeum" IV (1933) p. 117—118, p. 130.

[92]) Plg. *Gebhardts* Handbuch der Deutschen Geschichte herausgegb. von Robert *Holtzmann,* I (1930) p. 485.

[93]) *Reim.* eil. 2517.

[94]) *H. Lowmiański:* Studja nad początkami spoleczeństwa i państwa litewskiego, I (1931) p. 78 sqq., 95.

[95]) *Reim* eil. 2565—71.

lyvauti. Taip samprotauti turime šitokių argumentų. Pirmiausia dėl laiko trumpumo. Popiežiaus bulė, kuria pradedama skelbti kryžiaus karas Livonijos krikščionims remti, yra pasirašyta 1236 m. vasario 19 d.[96]); tų pačių metų rugsėjo 22 d. jau įvyko kautynės. Per tokį, palyginti, ano meto santykiams nedidelį laiko tarpą negalėjo susiburti didelės kariuomenės. Juk reikėjo tam tikro laiko kryžiaus karui pagarsinti, norintiems keliauti į Livoniją pasiruošti. Pagaliau pats žygis buvo į tolimą Livoniją pavojinga jūra, kai beveik tuo pačiu laiku buvo skelbiami kryžiaus karai į artimesnius Prūsus. Nuvykus tenai buvo galima laimėti tuos pačius atlaidus. Su šituo kryžiaus karo skelbimu prieš pagonis Livonijoje beveik supuola 1235 m. pabaigoje ar 1236 m. pradžioje garsintas kryžiaus žygis prieš prūsus[97]). Tokiu būdu jėgos turėjo išsiskaidyti. Artimesnė kelionė į Prūsus galėjo lengviau patraukti dalyvių. Tiesa, sąlygos kryžiaus karui skelbti į Livoniją buvo neblogos. Šiaurės Vokietijoje, berods, tada nebuvo neramumų ir aplinkybių, kurios būtų galėjusios trukdyti patį žygį, atitraukti žmones ir neleisti išvykti prieš pagonis. Tiesa, Vokietijos pietuose ir Italijoje tada prasideda aštrios kovos tarp imperatoriaus Fridricho II-jo ir Romos Kūrijos, tačiau šiaurės Vokietijai, daug toliau nuo visų tų reikalų stovinčiai, jos ypatingos reikšmės neturėjo[98]). Iš šaltiniuose minimų didikų į Rygą buvo atvykę tik du: Haseldorfas ir grafas von Dannenbergas. Abu buvo su savim atsivedę, be abejo, palydovų ir kariautojų būrius, nes ano laiko kryžiaus karų dalyviai po vieną nevykdavo, ypač į tokius tolimus kraštus. Eil. Livonijos kronika sako, kad jų buvę daug atvykę[99]). Apie didelę jėgą, atvykusią iš Vokietijos, kalba ir rusų metraščiai[100]). Bet tie bendri posakiai, kaip „vil" arba „Nemcy v sile velice", gali reikšti ir tūkstančius, ir šimtus, pagaliau ir dešimtis. Iš Eiliuotosios kronikos teksto galime matyti, kad tų kryžiaus karo dalyvių nebuvo labai daug prisirinkę. Pats kronistas sako, kad Ordino magistras dar atkalbinėjęs dalyvius nuo žygio, kurių vadai, tiedu minėtieji riteriai, nerimo ir nieko nelaukdami tuoj norėjo veržtis, pulti Lietuvą[101]). Magistras Vol-

---

[96]) LUB I p. 183—184.

[97]) PUB I p. 92 — nr. 120 kryžininkai Prūsuose 1235 m.; p. 92 — nr. 121 naujas kryžiaus žygis prieš Prūsus — 1235 m. gale ar 1236 m. pradžioje.

[98]) Žiūr. Fedor *Schneider:* Mittelalter bis zur Mitte des 13-ten Jahrhunderts. (Handbuch für den Geschichtslehrer, Bd. 3), 1929, 429 sq. Karl *Hampe:* Deutsche Kaisergeschichte, 1929, p. 254—254. *Gebhardts* Handbuch der Deutschen Geschichte, hgg. v. R. Holtzmann, Bd. I, 1930, 374—375. G. *Webers:* Lehr- und Handbuch der Weltgeschichte, Bd. 2, 1923, hgg .von A. Baldamus, p. 430—432.

[99]) *Reim* eil. 1863 („Der was do vil zu rige komen").

[100]) PSRL III (1841) p. 50; IV, 1, vyp. 1 (1915) p. 214; IV, 2, vyp. 1 (1917) p. 208; XV (1863) p. 364. Visi tie čia cituojamieji Naugardo (trys kronikos) ir Tvero metraščiai mini tą patį tekstą: „Togo že leta priidoša Nemce v s i l e v e l i c e iz zamorija v Rigu..."

[101]) *Reim* eil. 1865—80.

kevinas, matyti, dar norėjo l a u k t i, kad atvyktų daugiau kryžiaus karo dalyvių iš užjūrio. Vadinasi, esamą, Rygoje susirinkusį jų skaičių bus laikęs dar n e p a k a n k a m u tokiam žygiui į Lietuvą. Pagaliau kai Rygoje susitelkę kryžininkai, nežiūrint Volkevino a t k a l b i n ė j i m o[102]), nerimo ir troško greičiau pamatyti pagonių žemę, magistras turėjo nusileisti. Tada jis tik prašė duoti jam laiko ir tuoj siuntė pasiuntinius kviesti rusus į t a l k ą. Čia vėl peršasi mintis, jei talkininkai buvo reikalingi, negalėjo būti tos vokiečių atvykusios kariuomenės labai daug. Rusų metraščiai mums yra paminėję, kad kautynėse žuvę daug naugardiečių[103]). Pskovo miestas buvo atsiuntęs į talką, kaip tos pačios kronikos rašo, 200 vyrų[104]). Bet to dar neužteko! Livonijos magistras žygiui kvietėsi ir vietinių gyventojų. Tada vokiečiai, kaip matėme, buvo pratę užimtųjų kraštų gyventojus, panaudoti kovai. Ir šitam žygiui jie turėjo talkininkauti. Be latvių (= latgalių) ir lyvių buvo sutelkti ir estai. Kiek vietinių gyventojų dalyvavo, mes taip pat nežinome, nes apie paskutiniuosius yra tiek pasakyta, kad jie surinko daug būrių („die eisten mit v i l m a n c h e r schar")[104a]), o apie latvius ir lyvius, kad jie nenorėję namuose pasilkti[104b]). Tokiu būdu tokia jungtinė kariuomenė iš kryžininkų svečių, rusų, vietinių gyventojų ir pagaliau pačių Ordino riterių, kaip kronistas pažymi, buvo gana didelė kariuomenė („mit eime schonen here vil breit")[105]). Tos kariuomenės, nevienodos nei savo sudėtimi, nei kokybe, pačią svarbiausiąją dalį sudarė Livonijos Ordino riteriai su savo magistratu. Jie buvo, taip sakant, tos sutelktos masės karininkai. Kiek jų dalyvavo, nežinia. Bet Ordinas negalėjo tada turėti net šimtus siekiančių skaičių narių — riterių. Didelių narių skaičiumi niekada nepasižymėjo nė prūsų Ordinas, kuris būtų galėjęs siekti tūkstančių[106]). Šitame žygyje turėjo dalyvauti didesnė Ordino narių dalis. Jie kautynėse turėjo atlaikyti patį didžiausią smūgį. Todėl, kiek galime spėti iš Eil. kronikos kautynių aprašymo, visi jie bus žuvę. Kronistams paprastai mažai rūpėdavo likimas kitos Ordino vedamos kariuomenės. Jiem buvo nesvarbu,

---

[102]) *Reim* eil. 1874—88.

[103]) PSRL X p. 105. Kitos kronikos, išskyrus šitą Nikono metraščio paduodamą žinią, apie tai nieko nesako. Gal atsiųstų pskoviečių tarpe buvo iš Naugardo kilusių kovotojų?

[104]) Čia dažnai minimieji rusų metraščiai visi kalba tą patį: su atėjusiais iš užjūrio vokiečiais susijungė v i s i, ir r y g i e č i a i ir v i s a e s t ų ž e m ė („Čiudskaja zemlia") ir pskoviečiai, kurie nuo savęs pasiuntė pagalbai 200 vyrų. Jie visi traukė „ant netikėlės Lietuvos". PSRL III p. 50, IV, 1, v. 1 p. 214—215; IV, 2, v. 1 p. 208; XV p. 364.

[104a]) *Reim* eil. 1891.

[104b]) *Reim* eil. 1894—95.

[105]) *Reim* eil. 1897.

[106]) Plg. Oscar *Schlicht:* Das Ordensland Preussen. Der Ordensstaat. Dresden 1933, p. 56.

kiek jose būdavo žuvusių. Ir šiame atsitikime iš kritusių kryžininkų tarpo mums žinomos tik dvi tų dviejų minėtų didikų pavardės. Tačiau mes aiškiai žinome kritusiųjų Ordino riterių skaičių — 48, su Ordino magistru — 49[107]). Tiesa, tas skaičius ne visose versmėse vienodai paduodamas. Pav., pop. Grigalius IX-sis savo bulėje, patvirtinančioje Ordinų susijungimą, mini žuvus 50 Ordino riterių[108]); tą patį skaičių paduoda Olyvos kronika[109]) ir Wartbergės metraštis[110]). Hermanno Heldrungeno raštas kalba apie 60 kritusių Ordino riterių[111]), o vėlesnės, kompiliuotos kronikos kartais paduoda dar didesnius skaičius — iki 70. Bet šalia riterių krito dar didelė dalis tos sutelktinės kariuomenės ir svečių. Iš viso to, kas iki šiol buvo pasakyta, aišku, kad tikrų skaičių apie jos dydį patiekti negalima. Tokiu būdu tik galime sakyti, kad čia dalyvavo koks vienas tūkstantis, gal du, daugiausia keli, bet kiek tos kariuomenės buvo, niekas nepasakys. Pagal čia minimus rusų metraščius tik kas dešimtas žmogus tesugrįžo namo[112]). Iš kovos aprašymo atrodo, kad mažai kam tebuvo pasisekę pabėgti, nes iš pakrikusios kariuomenės kas bandęs pasprukti, tą pribaigę žiemgaliai[113]). Aukų turėjo būti labai daug, palyginant su kariuomenės dalyvių skaičiumi. To paties laiko šaltiniuose, deja, tikslus tos kariuomenės žuvusiųjų skaičius niekur neminimas. Popiežiaus bulėje kalbama apie mirtį „daugybės svečių“ (peregrinorum plurium“)[114]), Olyvos kronikoje irgi pabrėžiama, kad žuvę daug atvykusių kryžininkų („multi peregrini“); beveik tas pats sakoma Wartbergės kronikoje ir t.t.[115]). Tik vėlesnioje istoriografijoje, keliais amžiais atidalytoje nuo to įvykio, ėmė rastis žuvusiosios kariuomenės skaičiai. Paprastai, juo vėlesni šaltiniai, juo daugiau jie žino apie ankstyvus faktus bei įvykius. Taip, pav., Th. Hiärnas savo Livonijos istorijoje mini, kad galėję būti koks 1000 kritusių[116]), o S. Daukantas jau šitaip samprotauja: „Tų laikų rasztai gyvai sako, jog deszimtasis vos pagrįžęs isz tos muszos; nuo to gali spręsti, jog maž 20.000 karvietėje paliko“[117]). Tuo būdu visi tie skaičiai, kurie kartais paduodami ir vadovėliuose, yra iš piršt-

---

[107]) *Reim* eil. 1949.

[108]) LUB I p. 191 — nr. 149.

[109]) SrPr I p. 681.

[110]) SrPr II p. 33.

[111]) Bericht des Hochmeisters Hartmann von *Heldrungen* etc p. 84, cit. iš M. O e h l e r: Geschichte des Deutschen Ritter - Ordens, 1912, II.

[112]) PSRL III p. 50; IV, 1, v. 1 p. 214—215; IV, 2, v. 1 p. 208; XV p. 364.

[113]) *Reim* eil. 1938—39.

[114]) LUB I p. 191: „. . . post casum lugubrem, quem in occasu magistri et quinquaginta fratrum eiusdem militiae ac peregrinorum plurium, paganorum saeviente perfidia. . .“ Plg. SrPr I p. 65 (Dusburgas).

[115]) SrPr I p. 681; II p. 33 („ac multitudine fidelium populorum“).

[116]) *Monumenta* Livoniae antiquae, Bd. I (1835) p. 113.

[117]) S. *Daukantas:* Lietuvos istorija, I d., p. 249.

to laužtas dalykas. Derinant ano laiko rėmams ir aplinkybėms, aiškiai galima teigti, kad dešimtimis tūkstančių kariuomenės negalėjo nė kristi, nė būti. Jau H. Delbrückas į paduodamus didelius kritusių skaičius aniems laikams buvo atkreipęs dėmesį ir iškėlęs visą eilę veiksnių prieš perdėtus skaičiavimus. Ypač reikia pažymėti prie to laiko gyventojų tankumo bei susisiekimo ir kelių, kad tiekimas ir bet koks maistu aprūpinimas tūkstantinių kariuomenių buvo neįmanomas. Iš viso to, ką esame čia pasakę, rodos, bus pakankamai paaiškėję, kad žuvusiųjų galėjo būti atitinkamai proporcingai kariuomenės dalyvių skaičiui, geriausiu atveju tik vienas, o gal ir antras tūkstantis.

Bet jei apie vokiečių kariuomenę negalima patiekti visai griežtų skaičių, tai dar mažiau kas tikra galima pareikšti apie leituvių kariuomenės dydį. Jei buvo nuveikta vieno antro tūkstančio kariuomenė ir visai sumušta, tai iš lietuvių pusės turėjo dalyvauti irgi vienas kitas tūkstantis. Priešo kariuomenei nuveikti lietuviai nebūtinai turėjo sutelkti ekvivalentišką tokio pat didumo skaičių, nes jiems padėjo taip pat geras vietos pasirinkimas. Jų galėjo būti ir kiek mažiau. Nors šitame atsitikime apie planingai paruoštą žygį negalėjo būti kalbos, nes lietuviai turėjo reikalo su į jų kraštą įsiveržusia kariuomene, tačiau vis dėlto jie bus turėję kiek laiko suorganizuoti savo kariuomenei. Eiliuotosios kronikos autorius sako, kad vokiečiai, pasiskirstę į būrius, linksmai teriojo visus to užpultojo krašto užkampius[118]). Tokia ekspedicija, jei ją verbališkai suprasti, turėjo pareikalauti dau laiko, mažiausiai dvejetą dienų arba savaitę o gal ir daugiau. Per tiek laiko iš tuo momentu neteriojamų aplinkinių plotų, žinoma, galėjo būti suverbuota geroka kariuomenė, kuri savo laiko sąlygomis jau skaitėsi gana didelė, jei buvo iš dvejeto tūkstančių. Vieno antro trečio tūkstančio sumobilizavimas reikalavo, žinoma, prie to laiko gyventojų tankumo[119]), įtraukti į gynimosi darbą dideles sritis, ne vieną šių dienų apskritį. Sumobilizuotoji kariuomenė buvo padalyta į du būrius. Pirma buvo išsiųstas avangardo būrys, kurį vokiečių kariuomenė pastebėjo rugsėjo 21 d., o rytojaus dieną vokiečius užklupo visa sutelktoji lietuvių kariuomenė. Kritusių kautynėse, be abejo, buvo ir lietuvių tarpe. „Riteriai ne vieną čia nudėjo, kol jie liko nugalėti“ rašo toji mūsų pagrindinė versmė — Eiliuotoji kronika[120]). Kritusiųjų lietuvių skaičiaus mes taip pat neturime, bet jei juos ir turime, vargu jais būtų galima tikėti, nes iš Lietuvos

---

[118]) *Reim* eil. 1904—05:

„Sie herten vrilich vmme sich
Das lant uf vnde nider“.

[119]) Henr. *Lowmiański:* Studja nad początkami społeczeństwa i państwa litewskiego, I (1931) p. 95. (Vertas dėmesio visas skyrius, įvardintas „Zaludnienie“, psl. 78—95).

[120]) *Reim.* eil. 1945—46.

vidurinių amžių istorijos nėra dar minėtos nė vienos kautynės, dėl kurių dalyvavusių kariuomenių ir žuvusiųjų skaičių nebūtų buvę abejota. Kiek daug skirtumų yra, kai šaltiniai mini net tokių garsių kautynių skaičius, kaip Tannenbergas[121]), Šventosios mūšis[122]), nekalbant jau apie Strėvos (1348) ir Rudavos (1370) kautynes, kur vienas ar du nuliai prie žuvusiųjų skaičių dažnai nieko nereiškia[124]).

Nuveikti europiškai apsiginklavusią didelę vokiečių kariuomenę, galėjo ne tik susitelkę krūvon iš kelių sričių - apskričių lietuvių kariuomenės būriai, bet turį taip pat ne žemą karo techniką. Norėdami susidaryti nors šiokį tokį vaizdą, kaip lietuvių kariuomenė galėjo atrodyti, reikia mesti žvilgsnį apskritai į to laiko lietuvių karo techniką. Specialiai Eil. Livonijos kronikoje nėra užsiminta (ką bekalbėti apie kitas versmes), kokie Saulės-Šiaulių mūšio metu buvę lietuvių ginklai, kokiomis priemonėmis jie kovėsi. Baigdamas aprašymą kronikos autorius, tiesa, pamini, kad lietuviai mūšio sambruzdyje besivydami vokiečius su basliais, resp. medžiais mušę („mit boumen")[123]). Nežinia, kaip, tiksliai imant, reikia tą žodį „boume" — „Bäume" čia suprasti, ar tai buvo tik kuolai, lazdos, basliai, ar dar gyvi medžiai. Vėliau tai buvo taip suprasta, kad lietuviai, persekiodami bėgančius vokiečius rovę medžius su šaknimis (resp. jaunus ąžuoliukus) ir jais tvoję priešus. Tačiau šitoji šaltinio vieta dar nesako, kad lietuviai nebūtų turėję kitų ginklų. Sulūžus ar žuvus mūšio įkarštyje ietims, kardams bei ragotinėms, lietuviai savo įnirtime bei laimėjimo akivaizdoje mušė, be abejo, priešus viskuo, kas tik pakliuvo po ranka, o kadangi pakeliui pasitaikė medžių, tai, suprantama, kad lietuviai jais galėjo pasinaudoti. Tačiau tas dar nesako, kad lietuviai nebūtų turėję kitų ginklų. Toji pat Eiliuotoji Livonijos kronika pamini kitose vietose, gausinguose lietuvių susitikimuose su Ordinu, gerą lietuvių apsiginklavimą, jų karo techniką. Ji dar kartą parodo, kad lietuviai buvo karių tauta.

---

[121]) Hans *Delbrück:* Geschichte der Kriegskunst, Bd. III (1923) p. 544. Liubekietis kronistas Detmaras lenkų ir lietuvių skaičių paduoda milijonais (5.100.000), o šiaip jau pav. K. *Hevekerio* (Die Schlacht bei Tannenberg, 1906) skaičiavimu, lietuvių-lenkų galėjo būti 16.000. Bet kiek daug kronikų ir įvairių senesnių istorikų paduodami skaičiai skiriasi. Tam reikalui žiūr. *T. Korzon:* Dzeje wojen i wojskowości w Polsce, I (1923) p. 130—138. Ir nors apie Tannenbergą įvairiomis kalbomis yra apie 150 mokslo studijų, straipsnių-straipsnelių etc (žiūr. *Z. Ivinskis:* Vytauto D. bibliografija, „Athenaeum", II (1931), Nr. 1, p. 105—111), tačiau vis dar pagaliau nesusitariama, kiek buvo vienų ir kiek kitų. Tik visi naujesni tyrinėjimai (Krollmann, St. Kujot, O. Laskowski etc.) yra vis labiau linkę astronomiškus kronikų skaičius smarkiai redukuoti iki keliolikos tūkstančių.

[122]) Dr. J. *Matusas:* Ukmergės mūšis. Atsp. iš „Vairo" 1935 m. Nr. 9—10, p. 33 sqq. T. *Korzon:* Dzieje wojen o. c. p. 150 sq.

[123]) *Reim* eil. 1950—51:

„Die littowen sie mit not
Zu lest mit boumen velten tot".

Minėtoji kronika, pav., mini, kad sambių ginklai buvę: ietis, skydas, šalmas, kalavijas, medinės buožės, tur būt, aptrauktos geležimi[214]). Tokius pat ginklus tais laikais vartojo ir gretimųjų kraštų kaimynai. Lietuvių ginklavimas, bendrai imant, turėjo būti geras, nes juo nugalėjusi vokiečių kariuomenė, dalijasi jų ginklais. O lietuvių, paprastai, kovose ginklai buvo: skydas, ietis, kardas[125]). Keletą kartų Eil. Livonijos kronika sako, kad lietuvių ginklai buvę sidabrinės spalvos, žibėję kaip veidrodis, jie turėję paauksuotų šalmų. Iš dalies tokie palyginimai, atrodo, yra kronisto stilistinės formulės, poetiški pagražinimai. Auksu žibančių, spindinčių šalmų kronistas randa ir pas kuršius ir pas žiemgalius, nes autoriaus tos stiliaus formulės periodiškai pasikartoja[125a]). Tačiau Eiliuotoje kronikoje yra neabejotinai aiškių vietų, iš kurių matyti lietuvių ginklo gerumas[126]). Dviejose vietose tas šaltinis mini, kad žemaičių šarvai sidabru spindėję[127]) ir šalmai jų buvę papuošti[128]). Kitoje vietoje poetas sako, kad vienoje kovoje šalmai lietuvių spindėję, o krūtinės šarvai žibėję kaip stiklas[129]). Galima sakyti, kad Eiliuotoje kronikoje šitose vietose yra vaizdingo poetinio perdėjimo, tačiau tada lietuviai šiaip ar taip nebuvo tokie biedni ir neturtingi, kaip juos, pav., vaizduoja Brückneris, Papée ir kita senesniųjų lenkų istorikų karta[130]). Pagal Strijkovskį, pav., lietuviai beržų šluotomis ir ąžuoline toše duokles mokėję[131]). Bet geriau į šaltinius įsiskaičius, aiškėja, kad tai yra tik paviršutiniški tvirtinimai. Ir aukso, ir sidabro pagoniškoje XIII-jo amžiaus Lietuvoje bus buvę labai daug. Šaltiniuose apie tai yra daug kartų užsiminta[132]). Va-

---

[124]) *Reim* eil. 3885—86.

[125]) *Reim* eil. 9880.

[125a]) *Reim* eil. 4752. Čia negalime užsiimti Eiliuotosios Livonijos kronikos tyrinėjimu, kiek joje aprašymuose yra stilistinių formų, poetiškų perdėjimų, kiek istorinės tikrovės. Literatūriniu atžvilgiu joje yra gana daug ir kitose kronikose žinomų ritmo formulių (žiūr. Paul *Ecke:* Die livländische Reimchronik (Dissertation). Greifswald 1910). Daug kas negali būti imama verbališkai tikru faktu.

[126]) *Reim* eil. 5014—19 (Žadeikio vertimas):

(Lietuviai turėjo) „Daug gana šarvų brangiųjų
Jų šalmai iš aukso buvę
Ir žibėję kaip tik stiklas,
Ir visa graži šarvuotė
Išveizdėjo kaip sidabras“.

[127]) *Reim* eil. 5450, 7179.

[128]) *Reim* eil. 7180.

[129]) *Reim* eil. 8345.

[130]) Al. *Brückner:* Dzieje kultury polskiej, I (1931) p. 411. *Papée:* Polska i Litwa na przelomie wieków srednich. I (1904) p. 12, 13, 15.

[131]) Plg. A. *Brückner:* Dzieje o. c. p .411. PSRL II (1. leid.) p. 329; plg. psl. 349 („lykom, košnicami i venikami do bani“).

[132]) Žiūr. PSRL II (2. leid.) p. 815, 816, 820. *Reim* eil. 3071—73, 6405—06. SrPr I p. 149 (Dusburgas) ir t. t. Plg. *Paszkiewicz H.:* Jagiellonowie a Moskwa, I (1933) p. 29 pst. 2.

dinasi, Lietuvoje tada buvo turtingų dvarų. Taigi buvo už ką pasigaminti ar nusipirkti metalinių bei geležinių ginklų ir šarvų.

Lietuvių kariuomenė, vykdama į karą, sudarė tvarkingus raitininkų būrius. Seniausioji Livonijos krašto kronika, Henriko Latvio metraštis, mini, pav., kad vieną kartą, nugalėjus lietuvių kariuomenę, buvo atimta per 2000 arklių[133]). Arkliams pavaryti lietuviai turėjo pentinų, vartoja balnus. Atvykusi į Kuršą lietuvių kariuomenė, kartą norėdama pasilsėti, nusiėmė balnus ir sugulė juos pasidėjusi po galva. Šiuo atveju, čia aprašomose Saulės-Šiaulių kautynėse lietuviai šlapiose liūnų vietose kovojo, žinoma, pėsti. Bet šiaip jau raita ir gerai ginkluota kariuomenė žygiuose į kaimynus, turėjo pavartoti savo gerą ginklavimą ir Saulės-Šiaulių kautynės. Lietuviai buvo pakankamai susipažinę su anuometine karo technika. Pav., pilims paimti čia pat miške, prisikirtę medžių, jie dirbdavosi tam tikras mašinas, stumdavo jas prie aukštų bokštų ir sienų. Tokiu būdu buvo galima nusileisti į apgultą pilį. Apgulęs Daugavpilį, Traidenis tuoj pasidirbo savotišką katapultą — mašiną akmenims svaidyti į pilį. Tokios lietuvių svaidyklės dažnai Eiliuotoje kronikoje minimos[134]). Kitą kartą lietuvių kariuomenė per vieną naktį pasidirbo sau tiltą per Dauguvos upę pereiti ir t. t. Savo žygiuose, kuriuose jiems daugiau tik grobis rūpėjo, jie drauge veždavosi vežimus („vehiculi") paimtam bei suplėštam turtui parsigabenti[135]). Kartą užpulti priešo Ezelio saloje jie apsistatė tais savo vežimais - rogėmis (tada buvo žiema) ir tarp jų įsivėlus raitiems priešams, išbadė puolančių priešų arklius[136]). Visos tos smulkmenos iš lietuvių kariuomenės žygių, kurių čia tik dalį iš dviejų kronikų (Eil. Livonijos kronikos ir Henriko Latvio metraščio) XIII-jo amžiaus pirmajai pusei duodama, sako, kad lietuvių kariuomenė savo žygiuose nebuvo kokia tai palaida ir nedisciplinuota plėšikų gauja, bet gerai sutvarkyta ir suorganizuota kariuomenė[136a]). Ji buvo vedama prityrusių

---

[133]) Žiūr. *Z. Ivinskis:* Geschichte des Bauernstandes. 1933, p. 75, 206—209 (ten yra sužymėtos iš šaltinių žinios apie vokiečių grobius arkliais).

[134]) *Reim* eil. 2505, 10.025, 10.050 sqq.

[135]) *Heinrici* Chron. Lyvoniae, p. 45. Plg. H. *Lowmiański:* Studja o. c. psl. 227 pst. 4 (apskritai ten yra įdomių žinių lietuvių kariuomenės ir karo istorijai, žiūr. psl. 206—231).

[136]) *Reim* eil. 7880—90.

[136a]) Plg. *H. Lowmiański:* Studja nad stosunkami o. c. II p. 225 sqq. Jis kalba, kad lietuviai paprastai be vadų, patys susibūrę masėmis krūvon, darydavę žygius. Būtų gyvas reikalas, kad kas nors kompetetingas atsidėtų Lietuvos didž. kunigaikštystės karo istorijos klausimams ir panagrinėtų nors tuos klausimus, kuriuos, pav., Lowmianskis savo studijoje yra iškėlęs: kariuomenės organizacija, apsigynimo organizavimas (pilys etc.), pati kariuomenė, jos ginklavimas, žygių technika etc. Pradžia, kurią padarė pulk. *Acukas:* „Medžiaga kariškai Lietuvos istorijai nuo seniausių laikų", 1928, mokslo bei patikimumo atžvilgiu, kaip minėta, nedaug težadėjo.

vadų. Ji turėjo, kaip matyti, tam tikrų amatininkų įvairiems karo žygiuose reikalingiems darbams atlikti, sakytume sapierių-pionierių dalis.

Kautynėse ties Saule-Šiauliais lietuvių kariuomenei dirbimasis svaidyklių ir kitų to laiko technikos priemonių sienoms griauti buvo nereikalingas, nes čia kautynės vyko atvirame lauke ir, be to, dar tokioje vietoje, kuri lietuviams pačių kovų metu teikė tam tikrą pirmenybę. Jie kovojo pėsti priešo raitininkams esant klampioje vietoje. Todėl šį kartą lietuviams reikėjo labiau pasitikėti savo krūtinės šarvais, šalmais ir ietimis bei kardais. Šitie ginklai, kiek galima spręsti iš tos pačios Eiliuotosios Livonijos kronikos kitų teksto vietų, buvo lietuvių kariuomenės visuotinai vartojami[137]). Saulės - Šiaulių kautynėse lietuviai, be abejo, šiais ginklais kovojo. Kronisto paminėjimas, kad lietuviai kautynių įkarštyje priešus vijosi ir mušė basliais — medžiai („boumen")[138]), kaip minėta, nieku būdu nepasako, kad tik tokiais ginklais tebuvo kovota. Arkliams užmušti vargu būtų užtekę žmogaus rankos baslio smūgio, nors arkliai ir patys klimpo pelkėtoje vietoje. Tik savo taiklius ginklus netekę ar sulaužę kautynėse, susirėmę su šarvuotais riteriais ir svečiais, lietuviai mušė bėgančius ir pakliūvančiais į rankas medžiais.

Pasitenkindami šitomis bendromis pastabomis apie kovojusių kariuomenių skaičius ir lietuvių ginklavimą, turime pereiti prie specialesnių klausimų, būtent, kas vadovavo tam mūšiui ir kurioje vietoje jis įvyko. Iki šiol nėra tiksliai išaiškinta, kas yra toms išgarsėjusioms Saulės-Šiaulių kautynėms vadovavęs. Apie tai šaltiniuose nieko nėra pasakyta. Bet iš viso to, kas čia apie lietuvių karingumą bei jų ginklavimą — karo techniką buvo pasakyta, reikia manyti, kad šiame žygyje kas nors turėjo lietuvių kariuomenei vadovauti. Iš to, ką mes skaitome tose dviejose Livonijos kronikose apie lietuvių žygius, negalima sakyti, kad lietuviai nebūtų tada turėję vadų. Masiniai krūvon susitelkusių žmonių žygiai be vieno vado valdžios negalėjo būti įmanomi[138 a]). Vadinasi, ir Saulės-Šiaulių kautynėse turėjo kas nors vadovauti. Ką gi galima būtų laikyti kautynių vadu ir laimėtoju? Seniau į tą klausimą buvo paprastai atsakoma, kad Saulės mūšį laimėjęs Mindaugo tėvas, kuriam buvo duodamas Ringaudo vardas[139]).

---

[137]) Mes čia neturėjome tikslo duoti pilną ir tikslų lietuvių karo ginklų istorijos vaizdą. Čia pasitenkinome tik trumpomis pastabomis iš pirmųjų Lietuvos istorijos šaltinių XIII-jame amžiuje, Apie lietuvių ginklavimą ir karo techniką, pasinaudojant archeologiniais daviniais, būtų galima dar daugiau pasakyti. Apskritai visas versmių žinutes išrankiojus ir suderinus jas su iškasenomis, išeitų neblogas senovės lietuvio šarvų aprašymas.

[138]) *Reim* eil. 1951.

[138a]) Plg. *S. Sužiedėlis:* Kautynės ties Šiauliais o. c. p. 45 iškelia, be mano nurodytųjų, dar įrodymų, jog tolimi žygiai į rusų ir kitas kaimynų žemes reikalavo vadovybės. Pora tokių vadų vardų iš tokių žygių mums yra išlikę.

[139]) Šitoji nuomonė, paremta Lietuvos metraščiais, buvo perėjusi ir į Lietuvos istorijos vadovėlius. Tačiau ji yra tiek pasenusi, kad specialioje literatūroje net visai nebetraktuojama.

Tačiau dabar keliamas naujas klausimas. S. Sužiedėlis[140]) ir St. Zajączkowski[141]) beveik neabejodami bando įrodinėti, kad Saulės-Šiaulių kautynėse lietuviams vadovavęs tada galingiausias Žemaičių kunigaikštis Vykintas. Svarbiausiuoju argumentu čia yra viena teksto vieta iš Volynijos — Ipatjevo kronikos. Kai Vykintas 147—48 m. susipyko su Mindaugu, susitarus su visais jo priešais, buvo organizuojama prieš didįjį Lietuvos kunigaikštį sąjunga. Į ją be Volynijos kunigaikščio Danieliaus turėjo būti įtrauktas ir Livonijos Ordinas. Visi jie drauge turėjo veikti prieš Mindaugą. Livonijos Ordino magistras (Andrius von Velven), įeidamas į tą koaliciją, kaip Volynijos kronikoje užrašyta, aiškiai pabrėžęs Danieliui: „Tik dėl tavęs mes darome taiką su Vykintu, nors jis pražudė daug mūsų brolių“[142]), Į šitą vietą, dar prieš 74-rius metus, jau yra atkreipęs dėmesį senas Livonijos praeities tyrinėtojas E. Bonnelis, jau tada teigdamas, kad tais žodžiais Livonijos magistras yra turėjęs galvoje Saulės kautynes[143]). Ir naujesnė literatūra, specialios Totoraičio ir Latkowskio monografijos, sutinka, kad ir su šiokiais tokiais rezervais, kad Vykintas bus vadovavęs toms Saulės-Šiaulių kautynėms[144]). Tuo tarpu kai Mindaugo dalyvavimas jose yra visiškai neįrodomas (apskritai Mindaugas nėra dalyvavęs ir kitose žymesnėse kautynėse, pav., mūšyje ties Durbe; jis nėra laimėjęs nė vienų žymesnių kautynių), tai belieka manyti, kad toms 1236 m. kautynėms turėjo vadovauti Vykintas. Bet tai yra tik manymas. Visiškai įrodyti to dalyko, nors Zajączkowskis ir laiko jį baigtu, negalime. Nuo Saulės - Šiaulių kautynių jau buvo praėję 12-ka metų. Vykintas, per tokį laikotarpį, savo žygiuose į Livoniją, galėjo pridaryti Ordinui nuostolių ir nužudyti ne vieną jo riterį. Tiesa, šitas samprotavimas nėra versmėmis paremtas. Eiliuotoji kronika apie 1236—48 m. laikotarpio įvykių aprašyme nemini jokių Vykinto ir jo žemaičių žygių. Kadangi jokiose versmėse nėra davinių, kas toms Saulės-Šiaulių kautynėms būtų galėjęs kas nors kitas vadovauti, belieka manyti, kad Livonijos magistras tuo posakiu turėjo galvoje savo Ordino nelaimę 1236 m. Vadinasi, jei Ordino magistras leidžia, kad Vykintas pražudė daug jo riterių-brolių, taigi tas kautynes jis siejo su Vykinto vardu. Kitais žodžiais tariant, Vykintas turėjo būti

---

[140]) *S. Sužiedėlis:* Kautynės ties Šiauliais o. c. p. 44—46.

[141]) *St. Zajączkowski:* Studja nad dziejami Żmudzi wieku XIII. Lwów 1925, p. 54—56.

[142]) PSRL II (1. leid.) p. 542: „jako tebe dela mir stvorim so Vykynťom, zane brat'ju našu mnogu pogubi“.

[143]) *Bonnel* E.: Russisch-Livländische Chronographie (I. Chronographie. II. Commentar). St. Petersbg. 1862. Chron. p. 56, Comm. p. 70, 82.

[144]) *J. Totoraitis:* Die Litauer unter dem Könige Mindowe. Diss. Freiburg, 1905, p. 56. To paties autoriaus populiari parafraza lietuviškai: Mindaugas Lietuvos karalius. Marijampolė 1932, psl. 43. *J. Latkowski:* Mendog król litewski. Kraków 1892, p. 26 (325).

lietuvių vadas. Kol naujų duomenų bei kitų reveliacijų niekas neiškelia, pasilieka galioje toji pat tezė, kurią priima vis daugiau istorikų[144a]).

Truputį painesnis yra kautynių vietos klausimas. Jau dvilypiu kautynių vietos minėjimu mes pažymėjome tą kontroversiją, kuri dar iki šiai dienai viešpatauja dėl kautynių lokalizacijos. Senesnioji nuomonė, kuri buvo visuotinai priimta ir nekėlė jokių abejojimų[145]), teigė kad kautynės įvykusios Bauskės apylinkėje. Ten buvo surastas latvių vietovardis Vec-Saule (vok. Alt-Rahden), kuris buvo identifikuojamas su Eiliuotosios Livonijos kronikos Saule[146]). Klausimas atrodė visai išspręstas, ir žinomas tyrinėtojas Bielenšteinas buvo bandęs patiekti net archeologinių iškasenų, kurios aiškiai turėjo pasakyti, kad kautynės įvyko ties Vec-Saule, nes tenai buvę rasta (1886—1887) sudaužytų galvos kaušų etc.[147]). Atsirado tokių, kuriems šitas dalykas buvo neaiškus ir buvo laikomas neišspręstu[148]). Pagaliau nuo Did. Karo laikų vis daugiau šalininkų ėmė laimėti A. Prochaskos[149]) reveliacija (nors patiekta be įrodymų), kad Saulės kautynės įvyko ties Šiauliais. Soule ir Šiauliai buvo imta identifikuoti. Ir dabar naujausieji tyrinėjimai, tiek lenkų[150]), tiek latvių[151]), tiek

---

[144]a) Šią nuomonę palaiko ir toks žymus Lietuvos istorijos tyrinėtojas kaip Fr. *Papće:* Początki Litwy, Kwartalnik historyczny, t. XLI, zesz. 3—4 (1927) psl. 469: „...Wikint, pierwszy obrońca Żmudzi, prawdopodobnie zwycięzca późniejszy pod Szawlami".

[145]) *Ewald:* Die Eroberung Preussens o. c. I p. 222 pst. 2. *Strehlke:* SrPr II p. 34 pst. 1. Plg. SrL I p. 743. M. *Oehler:* Geschichte des Deutschen Ritter-Ordens, II p. 86 ir t. t. Žiūr. *S. Sužiedėlis:* Kautynės ties Šiauliais o. c. p. 37 (autorius yra sistemiškai išvardijęs vokiečių, latvių ir lietuvių istorikus, kurie buvo tos nuomonės, kad Saulė ties Bauske).

[146]) Žiūr. SrL I p. 743 (Kallmeyer'io samprotavimai); SrPr II p. 34 pst. 1 (Strehlke).

[147]) *A. Bielenstein:* Die Grenzen des Lettischen Volksstammes und der lettischen Sprache in der Gegenwart und im XIII. Jh. St. Petersbg. 1892, p. 122.

[148]) *J. Totoraitis* savo disertacijoje jau 1905 m. iškėlė mintį, kad Soulė galėtų reikšti ir Šiaulius, tačiau klausimo plačiai nenagrinėjęs, prisidėjo prie senos pažiūros (Die Litauer o. c. p. 56). Panašiai jis pasielgė ir 1932 m., parafrazuodamas savo darbą (Mindaugas Lietuvos Karalius o. c. p. 43).

[149]) Prochaska „Soule" pavadino Šiauliais savo populiariame straipsnyje: „Od Mendoga do Jagielly", „Litwa i Ruś", I (1912) p. 19. Iš lietuvių tarpo jau tokį spėjimą buvo padaręs taip pat argumentų nenurodinėdamas, *Mykolaitis:* Mindaugis, did. Lietuvos kun-tis ir karalius. 1899, p. 8.

[150]) Specialiai šitas kautynes yra tyrinėjęs *St. Zajączkowski's:* Studya nad dziejami Żmudzi o. c. 52—54. *St. Zajączkowski:* Dzieje Litwy pogańskiej do 1386 r. Lwów 1930, p. 17. *H. Lowmiański:* Studja nad początkami o. c. II p. 308. *Fr. Papée:* Początki Litwy, Kwartalnik historyczny, t. XLI (1927), zesz. 3—4, p. 468.

[151]) *Berzinš J.:* Kur notika Saules kauja 1236 gada? „Izglitibas Ministrijas Mėnešraksts", 1935 m Nr. 1 (Janvaris), p. 1—17.

pagaliau pačių lietuvių[152]) ima sutikti, kad Saulės kautynės buvo įvykusios ne ant lietuvių žemių sienos prie Bauskės ties Vec-Saule, bet Šiaulių krašte. Rasta keleta naujų argumentų, kurie atrodo byloja už tezę, kad „Soule" ir Šiauliai bus tas pats. Jei Lietuvoje šis klausimas laikomas, berods, jau išspręstu Šiaulių naudai[153]) ir toji pažiūra perkeliama į populiarizacijas, į vadovėlius, tai latviai dėl kautynių vietos dar smarkiai ginčijasi[154]). Ypač šiais metais, kai prisiartina 700 metų sukaktis nuo šių kautynių[155]), latvių spaudoje kilsta gyvos diskusijos. Kai kas norėtų vėl grąžinti senąją Kallmeyerio-Bielenšteino nuomonę ir palikti tikrąja kautynių vieta Vėc-Saule[156]). Tokiu būdu susidaro dvi skirtingos nuomonės. Kitų kokių nors reveliacijų nėra rimtai pareikšta[157]), todėl belieka šias dvi tezes svarstyti. Ką gali mums šiuo klausimu pasakyti šaltiniai?

Iš Eiliuotosios kronikos aprašymo matyti, kad vokiečių kariuomenė buvo nuėjusi gerokai į vidų už Lietuvos sienų. Kronistas, neišeidamas iš savo bendro kronikos stiliaus ribų, nepatiekia mums jokių vietovardžių, kuriomis vietomis ji žygiavo. Tačiau jos smūgis, kiek galima spėti iš visų aplinkybių, buvo taikytas Ž e m a i č i a m s[158]). Ordinui, žinoma, pirmiausia rūpėjo pulti kuršių kraštui artimiausias sritis. Juk to jų žygio tikslas buvo šiaip ar taip galutinoje sąskaitoje, sumušus pagonis, pamažu užimdinėti jų teritoriją. Toji okupacija galėjo prasidėti nuo šiaurinės Žemaičių dalies. Kita šiaurinės Lietuvos dalis — aukštaičiai susisiekė su žiemgaliais ir su sieliais, kurių sričių vokiečiai dar nespėjo okupuoti. Ypač atkakliai prieš vokiečius vėliau spyrėsi žiemgaliai. Todėl Ordinas, rengdamas tokį, palyginti, jo ištekliams ir ano laiko sąlygomis, didelio masto kryžiaus karą į Lietuvą, turėjo iš anksto turėti planą, kur turėjo būti žygiuojama. Žygis bus ėjęs greičiausiai kokio nors v a k a r i a u s i o Mū-

---

[152]) *S. Sužiedėlis:* Kautynės ties Šiauliais 1236 m. „Athenaeum", VI (1934) psl. 36 sqq. (iš lietuvių plačiausiai apie šias kautynes ir jų vietos klausimą išsitaręs). J. *Stakauskas:* Lietuva ir Vakarų Europa XII-me amžiuje. Kaunas, 1927, p. 50.

[153]) *P. Šležas — Ig. Malinauskas:* Lietuvos istorija. 1934. p. 32.

[154]) Žiūr. „Smarki polemika latvių spaudoje dėl Saulės mūšio vietos", „Lietuvos Aidas", 1936 m. Nr. 41 (I—27).

[155]) Apskritai latviai nuo 1935 m. ruošiasi plačiai paminėti šitas kautynes. Žiūr. „Rytas" 1935 m. Nr. 163 (VII. 20): „700 metų sukakčiai nuo Saulės mūšio artėjant".

[156]) Žiūr. „Lietuvos Aidas" 1936. Nr. 41.

[157]) *Narbutt'as* Th.: Dzieje narodu litewskiego, II (1838) p. 79 ir *S. Daukantas:* Lietuvos istoriją, I p. 248 sako, kad susirėmimas įvykęs ties K a m n e, prie Levens (Lėvuo) upės krantų šalia Karsakiškio, į šiaurę nuo Panevėžio. Bet šitas manymas nieku istorišku nėra paremtas.

[158]) Man atrodo, nereikia plačiau įrodinėti, kad tuomet vokiečiai buvo įsiveržę iš Kuršo į Žemaičius. Žemaičiai buvo jiems artimiausias terenas okupacijai. Tuo tarpu puldami į Aukštaičius, Levens-Nemunėlio sritin, jie negalėjo susieti su tuo dideliu žygiu jokių politinių tikslų. Ir *S. Sužiedėlis:* Kautynės ties Šiauliais o. c. p. 26—28 yra priėjęs teisingos išvados, kad vokiečių žygis buvo padarytas į Žemaičius.

šio — Nemunėlio (= Lielupės) upių intako paupiais, nes ano laiko sąlygomos paupiai paprastai buvo patogiausi keliai. Tokiomis upėmis galėjo būti Švėtė, Vilkė, Sidabra[159]). Tiksliai kariuomenės žygio kelio nurodyti negalima. Tiesa, tai bandė daryti latvių doc. J. Berzinš, siūlydamas priimti tokį kelią: vokiečiai bus žygiavę per jau pavergtų kuršių ir vakarinių žiemgalių kraštą, įpuldami į žemaičius nuo Žagarės[159]). Panašiai galvoja ir prof. Tentelis, kad vokiečiai puolė į Lietuvą iš Kuršo. Grįždami po mūšio, jie neperėję Dauguvos prie Lielvardės, Ikškiulės ar kur kitur, bet bėgę per žiemgalių kraštą į Rygą[160]). S. Sužiedėlis mano, kad vokiečiai bus žygiavę į Lietuvą ne per Kuršą, bet rytinę Žiemgaliją ir sėlių žemę[161]). Tačiau toks kelias būtų jiems sudaręs geroką vingį. Šiaip ar taip, priėmus, kaip kalavijuočiai traukė į Žemaičius, belieka sutikti, kad jie ėjo į juos per Kuršą, nors ir tam įrodyti versmėse duomenų nėra. Šita kryptimi, pro dabartinius Mažeikius, Žagarę — Papilę vokiečiai už šimto metų, kaip mums Wartbergės kronika nurodo, mėgdavo dažnai užpuldinėti Žemaičius[161a]).

Žinant maždaug Livonijos Ordino kariuomenės kelia į Žemaičius, reikia ieškoti, kurioje vietoje lietuviai galėjo užpulti vokiečius. Kronikoje pasakyta, kad šie, nuterioję nepažymėtas sritis, buvo jau pradėję žygį atgal ir nuo Saulės traukė (= „kein Soule sie karten wider“)[162]) per balas ir šilynus. Prie upelio, kurio vardas nepaminėtas, laukė jų priešai. Kitokių topografinių nurodymų nėra. Ir jei nebūtų paminėtas vardas „Soule“, visai nebūtų galima nurodyti, kokią vietą čia reikėtų manyti. Kautynių vietą be Eiliuotosios Livonijos kronikos yra dar paminėję du šaltiniai: XIV-tojo amžiaus kronistas Hermannas Wartbergė[163]) ir daug vėlesnis Brandis[164]). Reikšmingiausia čia yra pirmoji kronika. Wartbergė, reguliariai aprašinėdamas Livonijos Ordino puolimus į šiaurinės Lietuvos dalis, tarp daugelio kitų geografinių vardų, yra iš viso dar du kartu tą vietovardį „Saulė“ paminėjęs. Todėl pasigaunant Wartbergės kronikos, kurioje „Saulė“ — „Saulia“ tris kartus minima, reikia identifikuoti, kuris iš šiandieninių vietovardžių jam atitiktų, kitaip sakant, kurioje žemės vietoje įvyko tos kautynės. Senoji nuomonė, pasigaudama „Soule“ ir Vec-Saule tokiu dideliu panašumu, nekėlė visai klausimo, kad čia galėtų būti kas nors kita, kaip toji vieta prie Bauskės. Tačiau pats žodis „Soule“, pa-

---

159) *J. Berzinš:* Kur notika Saules kauja? o. c. p. 13.

160) „Lietuvos Aidas“, 1936 m. Nr. 41 (I. 27).

161) *S. Sužiedėlis:* Kautynės ties Šiauliais o. c. p. 30.

161a) SrPr I p. 66, 68, 80; II p. 84, 85, 88, 92, 99 etc. Žiūr. H. *Mortensen:* Litauen. Grundzüge einer Landeskunde. 1926, p. 78—79 („Der Gang der Besiedlung Litauens“).

162) *Reim* eil. 1906.

163) SrPr II p. 33.

164) Mor. *Brandis:* Liefflländische Geschichte (Monumenta Livoniae antiquae, t. III) Riga u. Leipzig 1840, p. 129.

vadinta pas Wartberge „terra Sauleorum", kitoje vietoje „Saulia" gali atitikti mūsų Šiaulius. Nesigilinant į kalbinius pakitėjimus, reikia pasakyti, kad vietovardžiai ir asmenvardžiai Ordino kronikose buvo labai netobulai užrašomi[165]). Antra, jei, pav., kronistas būtų norėjęs užrašyti lotyniškai vietovardį Šiaulius, tai lotynų kalboje nesant raidės Š, būtų galėjęs užrašyti tik Sauli, ar Saulia, kaip mes ir skaitome Wartbergės kronikoje. Visai panašiai Rygos arkivyskupo ir Ordino žemių dalybų dokumente yra minima irgi „Saulen"[166]). Vadinasi, ortografinė šaltinių forma „Soule" ir „Saulia" visai nekliudo tų vietovardžių identifikuoti su Šiauliais. Kokios dar kitos indikacijos galima būtų surasti, kurios padėtų dar tiksliau nustatyti „Soule" vietą? Tai bus tos pačios Wartbergės kronikos žinios. Jis mini, kad 1348 m. Livonijos magistras „terram Sauliam" visiškai su jos pilimis sunaikino[167]). Jau kronikos leidėjas Strehlke nebežinojo, kaip reikia šitą vietą identifikuoti su Šiauliais, ar su Bauskės Saule. Paskutinioji čia negali būti manyta, nes žiemgalių kraštas jau XIII-tojo amžiaus gale buvo visiškai kalavijuočių užimtas ir todėl jokios ekspedicijos į jį nebebuvo reikalingos. Tokiu būdu, reikia manyti, kad šioje vietoje Wartbergė turėjo galvoje Šiaulius, kurie yra taip pat lotyniškai vadinami, kaip ir 1236 m. vietovardis jo kronikoje. Už 10 metų (1358) kronistas mini kitą žygį, kuriame kalvijuočiai sunaikino „castrum Dobitzen in Saulia"[168]). Iš šito nurodymo nebegali kilti abejonių, kad čia turima galvoje Šiauliai, nes „Dobitzen" — Dubysos pilis neleidžia to vietovardžio kur nors kitur nukelti. Ta pilis turėjo būti kur nors Šiaulių žemėje Dubysos aukštupyje. Šitokiu būdu Eiliuotosios Livonijos kronikos „Soule" identifikavimą su Wartbergės „Saulia" ir Šiauliais jau yra padaręs St. Zajączkowskis[169]), kurio argumentus dar labiau sustiprino S. Sužiedėlis[170]) ir J. Berzinš[171]). Įdomių samprotavimų ir argumentų už Šiaulius neseniai iškėlė taip pat K. Paunksnis[171a]). Turint galvoje, kad kalavijuočių žygis ėjo per kuršių žemę į Žemaičius visai derinasi, kad jie grįždami kliudė Šiaulius; kai tuo tarpu iš Žemaičių grįžti pro Bauskę — Vec-Saulę jiems būtų buvęs gerokas vingis į rytus. Žinoma, klausimas tik gali kilti, ar 1236 m. žygis „terra „Saulia" yra tie patys vietovardžiai. Visiškai įtikrinančiai jų tapatybę įrodyti negalima[172]), nes nėra absoliučių įrodymų; tačiau dėl Saulės

---

[165]) Pav. Algirdas kartą Torno analisto yra užrašytas „Alleger" (SrPr III p. 105), vietovardžiai labai iškraipyti Ordino kelių aprašymuose (SrPr II p. 664) ir t.t.

[166]) LUB I p. 347. Žiūr. *A. Salys:* Die žemaitischen Mundarten. I. Kaunas, 1930, p. 34—36 (Landschaft Šiauliai).

[167]) SrPr II p. 75.

[168]) SrPr II p. 78; žiūr. ten pat pst. 6.

[169]) *St. Zajączkowski:* Studya nad dziejami żmudzi o. c. p. 52—54.

[170]) *S. Sužiedėlis:* Kautynės ties Šiauliais o. c. p. 36—44.

[171]) *J. Berzinš:* Kur notika Saules kauja? o. c. 13 sqq.

[171a]) „Akademikas", 1936 m. Nr. 3, p. 73; Nr. 4.

[172]) Plg. latvių Bilkens'o nuomonę („Liet. Aidas", 1936. I. 27, Nr. 41).

lokalizavimo ir identifikavimo su Šiauliais, kol dėl kitos nuomonės tvirtesnių įrodymų nebus, berods, nebegalima visai abejoti.

Klaidinga būtų tačiau manyti, kad Saulės-Šiaulių kautynės turėjo įvykti pačioje Šiaulių vietoje. Pagal Wartbergę jos įvyko „in terra Sauleorum“, vadinasi, Šiaulių krašte. O tas ano laiko Šiaulių — „Saulen“ kraštas buvo labai platus ir didelis[172a]). Todėl šita reikšminga kronikos vieta „in t e r r a Sauleorum“ rodo, kad jos galėjo įvykti ir kokiame tolimesniame pakraštyje nuo pačių Šiaulių. Iš tiesų, ir pagal Eiliuotąją Livonijos kroniką, lietuviai užpuolė vokiečius dar „Soule“ nepasiekus. „Kein soule sie karten wider“ yra pasakyta. Dabartine vokiečių kalba tai reikštų: „Gegen (= Gen) Soule sie kehrten wieder“. „Gen“ ar „gegen“ reikš čia kryptį, kuria jie keliavo. Tokiu būdu čia pažymėta yra tik sritis, kurioje įvyko kautynės. Sunku būtų kaip nors tiksliau, iš bendro Eiliuotosios kronikos pažymėjimo mūšio vietos (balos, upelis), nusakyti, kurioje Šiaulių krašto vietoje įvyko kautynės. Prof. Janulaitis primena, kad tos garsios kautynės galėjusios būti apie Salduvės piliakalnį (netoli Šiaulių)[173]). Iš tikrųjų Salduvės kalnas yra aukščiausia plačios apylinkės nenatūrali pakiluma, ant kurios, be abejo, galėjo būti lietuvių pilis ar kokia tvirtovė. Ten galėjo būti patogi vieta lietuviams patikti priešus. Bet tikrų įrodymų tam visai nėsama. Kurioje Šiaulių žemės vietoje tos kautynės įvyko, tur būt, niekada niekas tiksliai pasakyti negalės, nors ir kažkaip būtų stengiamasi[174]). Paskutinį kartą lietuvių spaudoje surasti Šiaulių-Saulės kautynių vietą bandė neseniai prof. E. Volteris[175]). Jis teisingai pastebėjo, kad Saulės mūšis įvyko ne Latvijos žemėje, bet Lietuvos teritorijoje. Bet jo manymas, kad kautynių vietos reikėtų ieškoti ne Žemaičių ribose ,o sielių krašte — Ukmergės, Utenos ir Zarasų vietovardžiuose, neranda šaltiniuose jokios atramos. Prof. Volteris linkęs manyti, kad tos kautynės galėjusios įvykti ties Anykščiais, nes ten yra didelis Šiaulių kaimas[176]), kuris turi net tris piliakalnius. Bet jeigu žiūrėti tos pat šaknies

---

[172]a) *Salys:* Die Žem. Mundarten, o. c. p. 34 sqq.

[173]) *A. Janulaitis:* „Ten kur senas Lietuvos atgarsis sužadino ir naują Lietuvos viltį įžiebė“, „Lietuvos Aidas“ (Šiaulių numeris) 1933. IX. 2, Nr. 274, p. 10. Apie tą piliakalnį žiūr. *J. Puzinas:* Iš Šiaulių miesto istorijos, „Savivaldybė“, 1929 m. Nr. 2, p. 7 ir pst. Tas pats perspausdinta knygoje „1930 m. Šiaulių metraštis“ (*J. Puzinas:* Šiaulių miestas (Istoriniai bruožai) psl. 4—5).

[174]) Teisingai šitą dalyką yra pastebėjęs latvis *Bilkins.* Jis yra, tiesa, apskritai tos nuomonės, kad negalima įrodyti nei Šiaulių nei Saulės versijos. „Lietuvos Aidas“, 1936, Nr. 41.

[175]) Žiūr. prof. *E. Volteris:* Kur ieškotina Saulė — Šiauliai 1236 metų mūšio vieta. „Židinys“ 1935 m. Nr. 12, psl. 567—569.

[176]) *Volteris:* Kur ieškotina Saulė — Šiauliai o. c. p. 568. Plg. *P. Butėnas:* Mindaugo sostinės pėdsakų ieškojimas, „Židinys“, 1935 m. Nr. 2, p. 209., tas pats „Gimtasai Kraštas“, 1935 m. Nr. 3—4, psl. 329. Prof. *St. Kolupaila*: Mūsų istorinės geografijos reikalu, „Židinys“, 1936 m. Nr. 1, p. 92.

žodžių, tai vietovardžių Šiauliai, Šiauleliai, Šiaulėnai, Šiaulaičiai etc. yra keliolika visoje Lietuvoje, išsimėtę po įvairias apskritis[177]). Tokiu būdu visos iki šiol žinomos indikacijos kalba už tai, kad čia aprašomosios kautynės yra įvykusios Šiaulių srityje. Tokiu būdu savaime atpuola tezė, kad kautynės būtų įvykusios ties Bausku prie Vec-Saule. Tiesa, senosios tezės šalininkai už kautynių lokalizavimą prie Bauskės turėjo savo argumentų. Esą tasai upelis, kurį Eiliuotoji kronika mini, bus buvęs Nemunėlis, o pats žygis buvęs daromas į Aukštaičius, nes kronikoje pasakyta: „zu litowen man do reit"[178]). O. Bielenšteinas rašė, kad buvę rasta prie Nemunėlio upelio net senovinių ginklų ir įdaužtų galvos kiaušų[179]). Bet Bielenšteinas nenurodė, kur tie ginklai buvo sudėti, o pagaliau vienas antras radinys nieko nesako. Tose vietose tame pačiame laikotarpyje yra buvę atkaklių kovų tarp vokiečių ir žiemgalių. Tokiu būdu tos archeologinės liekanos gali visai nieko bendra su Saulės kautynėmis neturėti. Eiliuotosios kronikos pasakymas, kad žygis daromas į Lietuvą, nieko dar nepasako, į Aukštaičius, ar Žemaičius[180]). Vadinasi, senesnioji tezė neturėjo nė vieno nepajudinamo argumento, nebent daugiausia už ją kalbėjo vietovardžio „Saule" su Eiliuotosios kronikos „Soule" ir Wartbergės „Saulia" panašumas. Tačiau šiuo atveju tasai ortografinis panašumas beveik nieko istorikui nereiškia. Suimant visa tai, kas iki šiol apie kautynių vietą ir jos lokalizaciją pasakyta, aiškėja, kad naujesnioji tezė — identifikuojanti Saule su Šiauliais — turi daug daugiau argumentų[181]). Ir gaivinant Bielenšteino - Kallmeyerio nuomonę, kaip darė neseniai latvių istorinių baladžių autorius Pludons[182]), reikia visai nesiskaityti su naujų tyrinėjimų duomenimis, kuriuos yra iškėlę St. Zajączkowskis[182 a]), J. Berzinš[182 b]), pagaliau iš lietuvių tarpo S. Sužiedėlis, kurio gera ir šaltiniais paremta studija iki šiol dar

---

[177]) *Lietuvos apgyventos vietos.* Centralinis statistikos biūras. Kaunas, 1925, psl. 703. Plg. *J. Puzinas:* Iš Šiaulių miesto istorijos, „Savivaldybė", 1929 m. Nr. 2, psl. 7. Tas pats „1930 m. Šiaulių metraštyje", psl. 4. Autorius sako, kad įvairiose Lietuvos vietose yra 14 tos pat šaknies apgyventų vietovardžių.

[178]) *Reim* eil. 1898, 1951.

[179]) *A. Bielenstein:* Die Grenzen des lett. Volkstammes o. c. 122 psl.

[180]) Eiliuotoji kronika, kaip matyti ne kartą iš jos teksto, nedaro skirtumo tarp lietuvių resp. Aukštaičių krašto ir Žemaičių. Pav. *Reim* eil. 3355, 4466, 5445—6, 9964—5 etc.

[181]) Šita tezė yra palaikoma ne tik lenkų (Zajączkowski, Lowmianski, Papée etc.) ir lietuvių (Stakauskas, Sužiedėlis, Paunksnis), bet ir latvių (Tentelis, Berzinš etc.).

[182]) „Lietuvos Aidas" 1936, Nr. 47.

[182a]) *St. Zajączkowski's:* Studya nad dziejami Żmudzi o. c. 51—58 buvo pirmas, kuris iškėlė su n a u j a argumentacija (pasiremdamas Wartbergės kronika), kad žygis buvo taikomas Žemaičiams ir įvyko ties Šiauliais.

[182b]) *J. Berzinš:* Kur notika Saulės kauja? o. c. p. 1—17 iškėlė naujų argumentų už Šiaulius ir aiškiau nurodė k e l i ą, kuriuo kryžiaus kariuomenė galėjo eiti į Lietuvą.

nebuvo plačiau prieinama[183]). Stipriausias argumentas, kuris kalba, kad Saulės kautynės įvyko Šiaulių žemėje, yra tos dvi Wartbergės kronikos vietos. Pagaliau pridėjus, kad Ordinas darė žygį į Žemaičius, atrodo, nebegali kilti abejonių, kad Saulės kautynes reikia identifikuoti su Šiauliais.

Pačių kautynių istoriją, jų eigą atpasakoti, kad ir kažkaip besistengiant, tiksliai nėra galima. Eiliuotosios Livonijos kronikos autorius nebus toks kautynių amžininkas ar liudininkas, kaip pav. yra Tannenbergo ar Šventosios mūšio liudininkų[184]). Kronistas gyveno čia pusę amžiaus vėliau. O be to dar savo kronikos forma, rimuotomis eilėmis, mažiau paduodamas konkrečius faktus, bet daugiau ieškodamas poetinių vaizdų, yra tikrąjį vaizdą gerokai apdarkęs. Tačiau, nežiūrint tokių aplinkybių, Eiliuotoji kronika yra vienintelis šaltinis apie pačią kautynių eigą. Nekliudomi kryžiaus karo dalyviai, įsibrovę į Žemaičius, greičiausiai iš Kuršo, buvo nuterioję ir sunaikinę atskiras sritis. Jie bus buvę toliau nuėję į Žemaičius dar už Šiaulių, nes jų nepasiekę jie buvo lietuvių užklupti. Tuo vieninteliu žygiu kalvijuočiai dar nebūtų įstengę okupuoti nusiaubtų sričių. Iš viso vienas žygis dar negalėjo reikšti krašto okupacijos. Todėl be reikalo taip griežtai dr. Stakauskas ir S. Sužiedėlis žiūri į šį žygį, kaip į Ordino jungo nešėją[185]). Po sėkmingos ekspedicijos kalavijuočiams būtų reikėję dar ne vieną žygį vėl į Žemaičius bei Lietuvą daryti, kol jie atskiras lietuvių sritis būtų okupavę. Kiek galime spręsti iš visiems prieinamo šaltinio, iš tos Eiliuotosios kronikos žodžių, kryžiaus karo žygiu kalavijuočiai jau buvo pasiekę norimą tikslą, t. y. nuniokoję, nudeginę ir nuterioję atskiras kronisto aiškiau nepažymėtas sritis. Džiaugsmingai naikino jie šen ir ten, kaip šaltinis rašo, lietuvių žemę. Tačiau jie joje būtų galėję įsigyventi tik išvaikę gyvenančius lietuvips, po sistemingų žygių išdeginę jų sodybas. Tokiu būdu vėliau Ordinas įsigyveno žiemgalių krašte. Šiuo gi kryžiaus žygiu, kuris jau buvo beveik pasibaigęs, nes nuterioję lietuvių - žemaičių sodybas, kryžininkai jau buvo ėmę trauktis per balas ir šilynus, nieko dar nebuvo užėmę. Tokiu būdu, atrodo, kad šio kryžiaus karo reikšmė, gretinant jį su lietuvių taip sėkmingai laimėtomis kautynėmis, yra gerokai perdėta. Kryžininkai turėjo grįžti atgal be ypatingų laimėjimų, nesutikę lietuvių susitelkusios kariuomenės, bet turėję reikalo su pavieniomis sodybomis. Taip yra atsitikę ne su vienu kryžiaus žygiu. Jei su šituo žygiu nebūtų sijamos žinomosios Saulės — Šiaulių kautynės, jis, be abejo, būtų daug mažiau vertinamas.

---

[183]) S. Sužiedėlio darbą autoriui reikėjo skaityti dar neištaisytuose korektūrų puslapiuose. Todėl jį nebuvo galima pilnai panaudoti.

[184]) Pav. apie Šventosios mūšį vieno lenko dvasininko laiškas prancūzų dvasiškiui į Bazelį (LUB I p. 596—660). Žiūr. *J. Matusas:* Ukmergės mūšis, „Vairas“, 1935 m. Nr. 9—10.

[185]) *J. Stakauskas:* Lietuva ir Vakarų Europa o. c. p. 50—51. *S. Sužiedėlis:* Kautynės ties Šiauliais o. c. 21 sqq.

Atlikusi savo teriojimą ir naikinimą kryžiaus kariuomenė jau grįžo atgal, kai visai netikėtai prie vieno upelio jiems pasirodė pirmas lietuvių būrys. Livonijos Ordino magistras ragino savuosius, sumušus tą lietuvių avangardą, toliau keliauti. Bet Volkevino kryžiaus kariuomenė — svečiai bijojo pradėti kovą tokioje drėgnoje vietoje. „Pražudysim savo žirgus", buvo jų argumentacija[186]). Kronistas aiškiai savo eilėse pabrėžia, kad tie patys svečiai, kurie anksčiau Rygoje nerimo ir norėjo greičiau pagonių krašte parodyti savo narsumą, dabar visai neteko drąsos. Gal būt, tas sugretinimas iš vėlesnių laikų perspektyvos yra tyčia sąmoningai padarytas suverčiant kaltę ant svečių — kryžininkų. Kautynėse pagal kronistą iki pat paskutiniosios didvyriškai gynėsi tik Ordino riteriai, tuo tarpu svečiai, kaip bobos nesigindami („ane wer"), leidosi žudyti[187]). Iš šitokio kautynių aprašymo neabejotinai matyti, kad kronikos autoriumi buvo Ordino žmogus. Kiek toli eina toji t e n d e n c i j a kryžiaus svečių sąskaiton, negalima tiksliai pasakyti.

Magistro Volkevino raginimas prieš pirmąjį lietuvių būrį pradėti kovą ir tuo sau pasidaryti laisvą atsitraukimo kelią, kaip minėta, buvo atmestas, nes svečiai bijoję tokioje drėgnoje vietoje netekti savo žirgų[188]). „Tad jūs galvas su žirgais padėsit" jiems pranašavęs Volkevinas[189])). Tai buvo rugsėjo 21 d. Tuo tarpu naktį lietuviai bus panaudoję, kad daugiau kariuomenės pritrauktų, nes rytojaus rytą prie vokiečių prisiartino daug didesnė lietuvių kariuomenė negu vakarykščiai. Norinčius pasitraukti iš pelkėtos vietos vokiečius ji privertė jiems labai nepalankiomis aplinkybėmis stoti į kovą. Kronistas aiškiai pažymi, kad vokiečiai nenorėję pradėti tokioje vietoje kautis[190]). Mums būtų įdomu nors kiek tiksliau pažinti kovos eigos vaizdą, nors vieną kitą smulkmeną, bet, deja, visa tai yra likę ir liks nežinoma.

Kronistas pasako ir priežastį, kodėl jie taip nenorėję toje vietoje kautis: tokioje pelkėtoje vietoje sunku buvo gintis. Tai yra šitaip pasakyta: „ir were was in dem bruche krank" — „jų (vokiečių) gynimasis buvo pelkėje silpnas (= ligotas)"[191]). Žinoma, suprantama kodėl, nes jiems reikėjo liūnuose raitiems kovoti. Ano laiko lietuviams buvo įprasta, išnaudojant savo vietines gamtos sąlygas, vokiečius įvilioti kur nors klasta ar kitu kuriuo nors būdu į natūralius spąstus. Tuo būdu lietuviai XIV-jo amžiaus intensyvių karų su Ordinu laikotarpyje ne kartą vokiečius yra nuveikę. Tokiam žygiui suorganizuoti, kur pačios gamtos sąlygos padėtų laimėti, reikėjo or-

---

186) *Reim* eil. 1920—23.

187) *Reim* eil. 1941—49.

188) *Reim* eil. 1920—21.

189) *Reim* eil. 1924—25.

190) *Reim* eil. 1920: „Wir enwollen hie n i c h t s t r i t e n".

191) *Reim* eil. 1932. Kan. Žadeikis netiksliai išvertė šį sakinį: „priedanga dauboj menkutė buvo". Žodis „were" reiškia ne priedangą, bet gynimąsi.

ganizacijos, sumanumo ir susiklausymo[192]). Čia dar kartą reikia pažymėti, kad toks žygis galėjo būti atliktas tik vienam vadui vadovaujant, o ne nedisciplinuotai masei veikiant. Todėl pats Saulės — Šiaulių kautynių tokioje parinktoje laimėjimas suponuoja, kad jos turėjo vadą, kurio nurodymais buvo veikiama. Tokiu vadu, kaip mes bandėme nurodyti, galėjo būti Žemaičių kunigaikštis Vykintas.

Pačių kautynių sūkuryje kronistas ypač iškelia kalavijuočių magistro ir jo riterių narsą. Rodydami daug drąsos, arkliams žuvus, jie kovojo pėsti. Ne vieną priešą jie užmušę, sako kronistas. Bet pagaliau jie liko nugalėti, ir su magistru krito drauge 48 jo riteriai. S. Daukantas savo Lietuvos istorijoje apie tai savo stiliumi taip išsireiškia: „. . . Vokieczių karvedis, paėmęs brostvių (= ordino riterių) pulką gulė ant Žiamaiczių eilių, vildamosi jas perlaužti, bet su brukliu užsiaustas per makaulę sukneito su 48 brostviais“[193]). Bėgančią Ordino svečių ir kitą kariuomenę lietuviai besivydami su basliais, ar kaip paprastai sakoma, su iš žemės išrautais jaunais medžiais šerdami lupė. Lietuvių laimėjimas buvo pilnas! Kaip bobos visi tie didvyriai, kurie ankščiau rodėsi narsiais vyrais, buvo išmušti. „Man gaila ne vieno tų didvyrių gyvybės, kuris nesigindamas ten žuvo“ rašo mūsų kronistas[194]). Atrodo, kad daug vokiečių kariuomenės turėjo būti išmušta, nes negalėjo pasipriešinti. Su arkliais, su šarvais nežinomoje vietoje ar neįprastose sąlygose ant liūnų kovoti buvo sunkiai įmanoma. Atsirado tačiau ir tokių, kuriems pasisekė paspruikti. Bet jie buvo žiemgalių užmušti.

Atskirą klausimą sudaro, kokią poziciją kautynių metu užėmė estų, latvių (= lietgalių) ir lyvių neofytų pagalbiniai būriai. J. Stakauskas[195]) ir S. Sužiedėlis mano, kad jie patys pirmieji dar prieš pradedant kryžiaus piligrimams skirstytis bus iš karto pasišalinę iš kovos lauko[196]), nes Eiliuotoji Livonijos kronika kautynių aprašyme nieko nemini apie drauge į žygį vykusius estus, lietgalius ir lyvius. Argumentum ex silentio! Tačiau šitokia išvada vargu gali būti daroma. Kronikos autorius pralaimėjimo kaltę suvertė ant atsisakiusių kautis svečių. Tai jis ypatingai pabrėžęs, iškeldamas Ordino riterių narsumą, kurie, atrodo, vieni tik stengėsi prasimušti sau kelią atsitraukti. Žinant tokias kronisto intencijas, lengva suprasti, kad jis būtų vietinių tautų pasitraukimą iš kovos, jų išdavikystę atskirai pažymėjęs. Juk tas jų pasitraukimas Ordino riterių didelį pralaimėjimą būtų dar labiau pateisinęs. Vadinasi, kronistas kiekvienu atveju estų, lyvių ir lietgalių atsimetimą būtų pažymėjęs taip, pav., kaip buvo pažymėtas vietinių atsimetimas Durbės kautynėse[197]). Kodėl gi kronistas to nepažymėjo, jei jie

---

[192]) Plg. *H. Delbrück:* Geschichte d. Kriegskunst, I (1920) p. 335 sqq.

[193]) *S. Daukantas:* Lietuvos istorija, I, p. 249.

[194]) *Reim* eil. 1934—35.

[195]) *J. Stakauskas:* Lietuva o. c. p. 51.

[196]) *S. Sužiedėlis:* Kautynės ties Šiauliais o. c. p. 34.

[197]) *Reim* eil. 5592—5678. Plg. Pr. *Žadeikis:* Istoriškas Žemaičių mūšis su Livonijos ordinu ties Durbe, „Naujoji Romuva“, 1931 m. Nr. 28. Dr. *L. Kenstavičius.* Lietuvių laimėjimas prie Durbės, „Židinys“, 1934 m. Nr. 3, p. 293—295.

ties Šiauliais kovėsi? Apskritai pačią kautynių eigą jis davė tik in torso. Nepažymėta ką veikė ir kaip žuvo abu didikai (Dannenberg'as, Haseldorf'as), nepažymėta plačiau kaip vyko pačios kautynės. Kadangi kronisto dėmesio centras buvo Ordino magistras su jo riteriais, tai jis nutylėjo apie Livonijos tautų dalyvavimą.

Eiliuotoje kronikoje yra pasakyta, kad tuos, kurie paspruкti iš kovos lauko bandė, nukovė žiemgaliai[198]). Šita vieta kelia tam tikro neaiškumo. Kad žiemgaliai būtų buvę drauge atvykę kautis su vokiečiais, kronikoje nepasakyta. Žiemgalių kraštas tada dar nebuvo užvaldytas, ir iš visų Livonijos tautų žiemgaliai labiausiai priešinosi vokiečių okupacijai. Pati Eiliuotoji kronika baigiasi jų didvyrio Mazekes kovų aprašymu su vokiečiais (apie 1290 m.[199]). Žiemgaliai puldavo ir lietuvius, vėliau ne kartą talkininkavo Ordinui, bet būdavo kartais ir lietuvių ginklo sąjungininkai. Iš kronisto teksto negalima išvesti, kad jie būtų dalyvavę pačiose kautynėse, kaip ne vienas yra manęs[200]). Kronistui nerūpėjo nuoseklus įvykių atvaizdavimas. Todėl jei jis rašo apie žiemgalius dar prieš Livonijos magistro mirties aprašymą, iš to neseka, kad žiemgaliai turėjo pasirodyti dar prieš jo mirtį. Autorius pakankamai aiškiai pasako, kad tie, kurie atgal grįžti norėjo, buvo nukauti. Tokiu būdu reikia manyti, kad kovos dalyviai bėgo nuo Šiaulių tiesiausiu keliu į Rygą, kuris vedė per Žiemgalių kraštą[201]). Iš to išeina, kad žiemgaliai pačiose kautynėse nedalyvavo, nei galėjo nuo vokiečių atsimesti, nes nebuvo jų sąjungininkai. O vokiečius ir svečius jie bus žudę pakeliui, kai per jų žemę bėgo. Tai buvo pralaimėtos kovos paskutinis finalas. Pats kautynių laimėjimas priklauso lietuviams. Jie sugebėjo pasekti grįžtančius vokiečius iki klampių liūnuotų Šiaulių pelkių ir ten jiems pastoti kelią. Bet netikslu būtų manyti, kad lietuviams laimėti padėjo vien pelkėta vieta. Sugebėjimas tokią vietą išnaudoti rodo apie jų vado sumanumą, bet lietuviai artimoje ateityje, kaip matysime, su kalavijuočiais dar ne vieną kovą laimėjo, kur ne liūnai ar balos buvo kaltos[202]).

Tiek mes žinome ir galime pasakyti apie Saulės — Šiaulių kautynių eigą.

IV.

Vertinant čia aprašomųjų kautynių reikšmę istoriniai, reikia pasakyti, jog ji istoriografijoje yra truputį perdėta. Jau buvo minėta, kad šitas kryžiaus žygis būtų pasilikęs ne toks reikšmingas, jei po jo nebūtų sekęs visiškas vokiečių pralaimėjimas. Jis vienas dar negalėjo reikšti Žemaičių krašto okupacijos. Ir Livonijoje, kur tautos, pav. žiemgaliai, nepasidavė geruoju, ilgai truko (beveik visą šimtmetį), kol kalavijuočiai įsigyveno jų žemėje.

---

[198]) *Reim* eil. 1936—1939.

[199]) *Reim* eil. 11832 sqq.

[200]) „Lietuvos Aidas" 1936 m. Nr. 47.

[201]) *J. Berzinš:* Kur notika Saulės kauja? o. c. psl. 12 sqq.

[202]) Teisingai tai pastebi taip pat *S. Sužiedėlis:* Kautynės o. c. p. 36.

Karingų to laiko lietuvių žemių užėmimui būtų reikėję ne vieno žygio, nes jie nebūtų pasidavę sutarčių keliu, kaip, pav., pasidavė kuršiai[203]).

Saulės — Šiaulių mūšis, yra susidaręs toks įspūdis, lieka, berods, stambiausias lietuvių laimėjimas XIII-me amžiuje, jei neskaityti Durbės kautynių (1260.VII. 13)[204]). Garsus jis yra pasidaręs todėl, kad nežinomas tiksliai, arba kitaip sakant, nevienodai buvo iki šiol lokalizuojamas jo vietos vardas. Ši aplinkybė tas kautynes yra padariusi dar populiaresnėmis. Juk kiekvienas XIII-jo amžiaus istorijos tyrinėtojas mielai norėjo lokalizuoti, ar sužinoti, kur pagaliau galėjo tos kautynės įvykti, taip, pav., kaip nuolat stengiamasi dar ir dabar ieškoti, kur buvo pagaliau toji Mindaugo sostinė Voruta[205]). Saulės — Šiaulių kautynės yra be to ankstyviausias stambesnis lietuvių laimėjimas savajame krašte. Dar prieš tai lietuviai, kaip rodo Henriko Latvio ir toji Eiliuotoji kronika, yra turėję pasisekimų svetur, bet prieš tokias sutelktines jėgas jie laimėjo tik pirmą kartą. Tai buvo pagaliau pirmasis kryžiaus karas prieš lietuvius. Todėl ne tik šiaip jau XIII-jo amžiau tyrinėjimuose ir stambesniuose veikaluose, pav. pas Kojalavičių, Daukantą, Voigt'ą, Narbutt'ą[206]) tos kautynės plačiai buvo aprašytos, bet jos nuo seno yra minimos Prano, Pajautos ir kituose senesniuose Lietuvos istorijos vadovėliuose kaip didžiausios XIII-jo amžiaus lietuvių kautynės[207]). Populiariomis jas padarė istorikė K. Skirmuntaitė[208]), kurios vadovėlio du leidimai buvo išleisti lietuviškai.

Prieš Saulės — Šiaulių kautynes stambesnių lietuvių laimėjimų per 30 su viršum Livonijos ordino gyvavimo metų nebuvo buvę. Po šito mūšio keliasdešimt metų laikotarpiui, kiek mus duoda toji pati Eiliuotoji kronika, yra žymių lietuvių laimėjimų, kurie mažai tėra minimi. Nekalbant jau apie Durbės kautynes, kurios buvo didžiausias Žemaičių laimėjimas XIII-me

---

[203]) LUB I nr. 104, 105, 124. Plg. *A. Schwabe:* Grundriss der Agrargeschichte Lettlands. Riga 1928, p. 25 sqq.

[204]) Šaltiniuose ir senojoje istoriografijoje jos dar labiau užakcentuotos negu Saulės kautynės, plg. *Ewald:* Die Eroberung o. c. III.

[205]) Plg. *A. Ž.:* Atrasta Mindaugo laikų Vorutos pilis. „Liet. Aidas", 1935 m. Nr. 176. *E. Volteris:* Kur reikėtų ieškoti Mindaugo sostinės? „Židinys", 1935 m. Nr. 11 p. 413. *F. Butėnas:* Mindaugo sostinės pėdsakų ieškojimas, „Židinys" 1935 m. Nr. 2, p. 207; t. p. „Gimtasai kraštas", Nr. 3—4, 1935 m., p. 329. *K. A. Steponaitis.* Ar rasta Voruta? „Liet. Aidas" 1935 m. Nr. 212 ir t. t. Čia nenurodome daugybę senesnių straipsnių ir studijėlių tuo reikalu.

[206]) *Kojalowicz:* Historiae Litvanae, I, p. 89. *S. Daukantas:* Lietuvos istorija, I, p. 248—249. *T. Narbutt:* Dzieje narodu litewskiego, IV (1838) p. 77—82. *J. Voigt:* Geschichte Preussens, II (1827) p. 333.

[207]) *Pajautos* vadovėlyje yra paduota tūkstantis vien kritusių riterių, o *Prano* vadovėlis mini 20.000 žuvusių, jos vadu buvus Ringaudą, o ją įvykus ties Akmene. Tokią pat vietą dar nurodo S. Matulaičio 1918 m. vadovėlis.

[208]) Jos darbe „Pagal Nemuną ir Baltiją istorijos prieaušry", (liet. vert.), II (1921) psl. 33—35 yra pakankamai užakcentuotos tos kautynės ir labai pabrėžtos jos vadovėlyje.

amžiuje ir sudrebino Ordino galybę Prūsuose ir Livonijoje sukilimais (tačiau apie šitas Durbės kautynes mažiau kalbama negu apie Saulės[209]), vadovėliuose neminima ir šiaip tyrinėjimuose labai mažai akcentuojama porą dar stambių lietuvių laimėjimų XIII-me amž. Paprastai kokio nors įvykio bei mūšio žinomumas bei jo populiarumas priklauso dar ir nuo tos aplinkybės, ar jis plačiai buvo aprašytas šaltiniuose (o šaltiniai galėjo dėl įvairių intencijų ir svarbius mūšius reikiamai nepažymėti) ir ar laiku jis buvo pastebėtas istoriografijoje. Tas pats šaltinis, toji Eiliuotoji Livonijos kronika, iš kurio juk imame, berods, visas žinias apie Saulės-Šiaulių kautynes, mini mums, pav., labai didelį lietuvių laimėjimą 1270 m. Ezelio saloje[210]), kuriam yra skirta 192 kronikos eilutės, vadinasi daugiau negu Saulės kovai. Ten žuvo 52 Ordino broliai su savo magistru, vadinasi žuvusiųjų Ordino riterių skaičius didesnis už jų kritusių skaičių Saulės mūšyje. Kitą dar didesnį lietuvių laimėjimą toji pat kronika mini už aštuonerių metų nuo Ezelio laimėjimo (1278). Jis aprašytas kronikoje taip pat plačiau negu Saulės kautynės, būtent 322 eilutės[211]). Šitas laimėjimas labai panašus į Saulės-Šiaulių laimėjimą. Vokiečių Ordino kariuomenė buvo įsiveržusi į Lietuvą. Nerasdama pasipriešinimo ji buvo nuėjusi iki Traidenio sostinės Kernavės, viską pakeliui plėšdama ir degindama. Bet grįžtančią kariuomenę užklupo. Kruviname mūšyje krito vėl magistras ir 71 Ordino riteris. Vadinasi, neskaitant epochinių Durbės kautynių, XIII-me amžiuje dar yra du lietuvių laimėjimai, kuriuose daugiau žuvo Ordino riterių negu 1236 m. kautynėse. 1270 m. kautynės įvyko svetur, o 1278 m. Lietuvoje. Bet jųjų vieta nebandoma lokalizuoti, o vis nuolat tyrinėjamas Saulės mūšio vietos klausimas. Ypač, matyti, 1278 m. lietuvių laimėjimas bus buvęs didelis ir turėjęs tokios pat reikšmės, nes Ordino kapituloje buvo nutarta dar labiau vienytis su Prūsų Ordinu. Nutarta išrinkti abiem dalim bendra vadovybė[212]). Čia tik bendros pastabos apie kitas XIII-jo amžiaus kautynes, plačiau jų eigos netyrinėjant. Bet jei jos beveik visai pamirštamos Saulės-Šiaulių laimėjimo naudai, atrodo, reikia tas 1236 metų kautynes, nemažinant jų reikšmės, įsprausti į bendrus kitų to paties amžiaus lietuvių laimėjimų rėmus. Reikia pastebėti, be reikalo S. Sužiedėlis taip stipriai užakcentuoja, kad kronisto aprašymo baigiamasis posakis — „apie tai aš daugiau nebenoriu kalbėti" („da von ich nicht me sprechen wil") turi reikšti, jog net praslinkus jau vienos kartos amžiui Eiliuotosios kronikos autoriui buvę nemalonu prisiminti toks skaudus pralaimėjimas[212a]). Kronistas labai dažnai, nenorėdamas įkyrėti skaitytojui per ilgais narpliojimais ir pasakojimais,

---

[209]) Po Durbės kautynių sekė Livonijoje vietinių tautų sukilimas. Prūsuose toks sukilimas truko 1260—1274 m. laikotarpyje.

[210]) *Reim* eil. 7769—7961.

[211]) *Reim* eil. 8281—8514.

[212]) *Ewald:* Die Eroberung Preussens, t. III.

[212a]) *S. Sužiedėlis:* Kautynės, o. e. p. 32, p. 36.

staiga nutraukia savo aprašymą, nežiūrint ar tai linksma ar liūdna istorija, ir toliau apie ką kitą rimuoja[212b]).

Saulės-Šiaulių kautynių reikšmė yra paprastai matuojama jos pasėkomis Livonijos Ordinui. Paprastai manoma, kad Livonijos Ordinas prisijungė prie Prūsų Ordino dėl skaudaus pralaimėjimo. Šitame manyme yra daug tiesos. Tačiau derybos dėl Livonijos Ordino susijungimo su kryžiuočiais buvo jau pradėtos penkeri metai prieš Saulės-Šiaulių kautynes[213]). Vadinasi, toji mintis jau buvo anksčiau Ordinui kilusi — dar 1231 m.[214]). Tai buvo tas pats magistras Volkevinas, kuris bandė daryti tokį žingsnį. Prūsų Ordinas 1231 m. į Pavislį vos buvo įkėlęs koją. Jam dar reikėjo užimti visas plotas tarp Vislos ir Nemuno! Jo laukė dar didelis uždavinys, kai kalavijuočiai, toli nuo jo gyveną šiaurėję, pasiūlė savo uniją. Nesigilinsime čia į komplikuotą ir plačiai šaltiniuose bei literatūroje aprašytą Ordinų unijos istoriją[215]). Kuriam laikui susijungimas buvo atidėtas. 1235 m., kai Dobryniaus brolija susijungė su kryžiuočiais[216]), Volkevinas vėl klabino vokiečių Ordino magistrą Hermanną Salzą paimti kalavijuočius į savo globą[217]3. Tada buvo nusiųsti į Livoniją du kryžiuočių atstovai, kurie turėjo susipažinti su pačiu Livonijos Ordinu[218]). 1236 m. vasarą Marienburge prasidėjo derybos, kurios toliau buvo tęsiamos Vienoje, Viterbe. Šitų derybų laikotarpyje įvyko Saulės-Šiaulių kautynės. Jos davė galutiną eigą pačiam susijungimui ir p a g r e i t i n o pačias derybas[219]). Jau dveji metai kaip be didelio pasisekimo buvo svarstomas Ordinų unijos klausimas. Tuo tarpu po Saulės-Šiaulių kautynių už 8 mėnesių jau popiežius patvirtino abiejų Ordinų susijungimą)1237. V. 12[220]). Nereikia čia plačiau įrodinėti, gilinantis į pačią susijungimo eigą, kad čia aprašomosios kautynės tik p a s k u b i n o patį Prūsų ir Livonijos Ordinų susijungimą, kuris buvo pradėtas prieš keletą metų. Bet iš to susijungimo Lietuvai buvo tik didelė nelaimė! Ordinas, priėjęs prie Nemuno žiočių ir turėdamas už pusantro šimto kilometrų savo žemes Livonijoje, panorėjo jas b ū t i n a i

---

[212] b) *Reim* eil. 2340 („Waz sal uch lange rede nu?“), 2390 („waz sal ich sprechen da von mer“, plg. 5092), 3012 („waz sal ich uch mer da von sagen“), 7001 (waz sal ich mer da von sagen?“), 8762 (waz sal ich da von sagen mer?“). Tokių pat pasakymų yra ir daugiau, pav. *Reim* eil. 5135, 7585, 8504, 9079, 10.929, 11.668. Plg. *Ecke P.:* Die livländische Reimchronik. Diss. Greifswald 1910, p. 35.

[213]) Žiūr. visą literatūrą ir šaltinius tuo klausimu: *Ewald:* Die Eroberung o. c. I p. 209 sqq. ir pst. 1. Plg. *S. Sužiedėlis:* Kautynės o. c.

[214]) *Ewald:* Eroberung o. c. I p. 209.

[215]) Žiūr. *Ewald:* Eroberung o. c. I p. 212—220.

[216]) LUB I p. 90 — Nr. 118 popiežius patvirtina Dobryniaus Ordino prijungimą prie Prūsų Ordino.

[217]) *Ewald:* Die Eroberung o. e. I p. 212.

[218]) *Ewald:* Die Eroberung o. c. I p. 212. *S. Sužiedėlis:* Kautynės o. c. p. 47 sqq.

[219]) *Ewald:* Die Eroberung o. c. I p. 224.

[220]) LUB I p. 191.

kokiu nors būdu sujungti t e r i t o r i n i u ryšiu. Žemaičiai atsirado, kaip nemaloni pašina Ordino kūne, tarp dviejų ugnių. Jie skėlė abi Ordino teritorijas, kad ir siauru pleišto smaigaliu, vakaruose pusiau. Tokiu būdu tuos Žemaičius laimėti pasidarė aukščiausias Ordino politikos tikslas ne tik Kęstučio, Vytauto, bet ir jų įpėdinių laikais[221]).

Saulės-Šiaulių kautynių svarba, kaip minėta, glūdi tame, kad jos buvo pirmasis didelis s u s i j u n g u s i o s Lietuvos laimėjimas. Tai buvo laimėjimas prieš kryžiaus kariuomenę. Lietuviams dar 190 metų reikėjo pakelti kovą su vokiečiais, kurie jiems siūlė ant kardo galo nešamą kryžių. Pats kovų karštis jau baigėsi Tannenbergo kautynėmis lietuvių naudai. Jos baigė visą eilę lietuvių laimėjimų kovose su vokiečiais, kurios prasidėjo p i r m o m i s didelėmis kautynėmis 1236 m. rugsėjo 22 d.

Šaltiniai ir literatūra

(Čia nesužymėta šaltiniai, kurie dėl dažnaus citavimo yra duoti straipsnio pradžioje sutrumpinimuose. (Prie Saulės — Šiaulių kautynių klausimui svarbesnių studijų yra padėta viena arba dvi žvaigždutės).

1. *Abraham Wł.:* Polska a chrzest Litwy, rink. „Polska i Litwa w dziejowym stosunku", 1914, psl. 13.

1a. *A. B.*: Saules kauja notikusi Vezsaules mahzitaja muischas plawa. „Jaunakas Sinas", 1936. III. 25, Nr. 70.

2. *Acukas* plk.: Medžiaga kariškai Lietuvos istorijai nuo seniausių laikų, „Kardo" redakcijos leidinys. Lietuvos nepriklausomybės 10 metų sukaktuvėms paminėti 1918—1928. Kaunas, 1928, psl. 43—89 (istoriški lietuvių kariavimo faktai).

3. *Annales Albiani:* Scriptores rerum Danicarum medii, ed. J. Langebek, I (1772), psl. 208.

4. *Annales Ronneburgenses:* SrPr II p. 144.

5. *Annales Stadenses:* Monumenta Germaniae historica, Scriptores (folio), XVI (1859) psl. 363.

6. *Antonovič V. B.*: Monografij po istoriji Zapadnoj i Jugo-Zapadnoj Rossij. Tom I. Kiev 1885. (I. Litva i Rus' do načala XIV stoletija, psl. 7—36).

7. *A. Ž.:* Atrasta Mindaugo laikų Vorutos pilis? „Lietuvos Aidas", 1936. VIII. 3, Nr. 176.

** 8. *Berzinš, J.* Doc.: Kur notika Saules kauja 1236. gada?, Izglitibas Ministrijas Menešraksts, 1935, Nr. 1 (Janvaris), psl. 1—17.

9. *Bielenstein A.*: Die Grenzen des lettischen Volksstammes und der lettischen Sprache in der Gegenwart und im XIII. Jahrhundert. St. Petersbg. 1892, psl. 122.

---

[221]) Plačiai apie tai yra rašyta *Z. Ivinskio* strp.: Kovos bruožai dėl Žemaičių ir jų sienų „Athenaeum", t. VI (1935) p. 54—117.

10. *Bielowski A.*, ed.: Monumenta Poloniae historica, t. II (1872), psl. 843.

11. *Bilkins*, žiūr. jo nuomonės santrauką „Lietuvos Aido“ 1936. I. 27, Nr. 41.

12. *Bonnel E.:* Russisch - Livländische Chronographie (I. Chronographie. II. Commentar). St. Petersbg. 1862. Chron. p. 56, Comm. p. 70, 82.

13. *Brandis Mor.:* Liefflãndische Geschichte (Monumenta Livoniae antiquae, t. III). Riga und Leipzig 1840, psl. 129.

14. *Brückner A.*: Dzieje kultury polskiej, I t. (Od czasów przedhistorycznych do r. 1506). 1931, psl. 411—412.

15. *Butėnas P.:* Mindaugo sostinės pėdsakų ieškojimas, „Židinys“, 1935 m. Nr. 2, psl. 207—209; tas pats, „Gimtasai Kraštas“, 1935, Nr. 3—4 (VII—XIII m.) p. 329.

16. *Codex* epistolaris Vitoldi, ed. A. Prochaska, Monumenta medii aevi res gestas Pol. illustr. Cracoviae 1882.

17. *Daukantas S.* (J. Laukys): Būdą senovės lietuvių kalnėnų ir žemaičių, redagavo J. Talmantas, Kaunas 1935, p. 251 sqq.

18. *Daukantas S.:* Lietuvos istorija, Plymouth 1893, I psl. 249.

19. *Delbrück* Hans: Geschichte der Kriegskunst, Bd. III. 1923, p. 544.

20. *Donner* Adolf Gustav: Kardinal Wilhelm von Modena. Helsingfors 1929.

21. *Dragendorf*: Ueber die Beamten des Deutschen Ordens in Livland während des XIII. Jahrhunderts. Diss. Berlin 1894.

22. *Dünamundenses,* Annales, SrPr II 141.

23. *Dusburg* Peter: Chronica terre Prussie, SrPr. t. I.

24. *Ecke* Paul: Die livländische Reimchronik. Diss. Greifswald 1910 (įdomi ir gerai surinkta medžiaga apie kronikos literatūrinę vertę).

25. *Eicke* von Repgow: „Das Zeitbuch des Eike von Repgow“, Sächsische Weltchronik, hgg. von H. F. Massmann 1857.

26. *Epitome* gestorum Prussiae, Scriptores rer. Prussicarum, I, p. 283.

* 27. *Ewald A. L.*: Die Eroberung Preussens durch die Deutschen, I, Halle 1872, psl. 201—226 (VII. Die Aufnahme des Schwertbrüderordens in den deutschen Orden).

28. *Fabricius D.*: Livoniae historiae compendiosa, Scriptores rerum Livonicarum, II, p. 448.

29. *Gebhardts* Handbuch der Deutschen Geschichte, hgg. von Rob. Holtzmann, I Bd., 1930, p. 374—375, 485.

30. *Hampe* Karl: Deutsche Kaisergeschichte, 1929, psl. 254 sq.

31. *Hecht K.:* Die Schlacht bei Rudau 1370. Oberländische Geschichtsblätter. Koenigsberg 1914—1917.

32. *Heldrungen,* v., Hartmann, Hochmeisters, Bericht über die Vereinigung des Schwertordens mit dem Deutschen Orden, hgg. v. E. Strehlke,

Mitteilungen aus d. Gebiete d. Livl. Gesch., XI; persp. M. *Oehler*: Geschichte der Deutschen Ritter-Ordens. Elbing 1912, p. 82 sqq.

33. *Heveker K.*: Die Schlacht bei Tannenberg, Diss. Berlin 1906.

34. *Hiärn Th.:* Ehst-, Lyf- und Lettlaendische Geschichte, hgg. v. C. E. Napiersky. Monumenta Livoniae antiquae, Bd. I, 1835, p. 113.

35. *Ivinskis Z.*: Geschichte des Bauernstandes in Litauen. Von den ältesten Zeiten bis zum Anfang des 16. Jahrhunderts. Berlin 1933, psl. 75, 89, 206—209, 216—217.

35. *Ivinskis Z.*: Vytauto D. ir jo perijodo bibliografija. „Athenaeum“, II t., 1931 m. Nr. 1, p. 105—111.

36. *Ivinskis Z.*: Kovos bruožai dėl Žemaičių ir jų sienų, „Athenaeum“, t. VI (1935) psl. 54—117.

37. *Janulaitis A.*: Ten kur senas Lietuvos atgarsis sužadino ir naują Lietuvos viltį įžiebė, „Lietuvos Aidas“ (Šiaulnų numeris) 1933. IX. 2, Nr. 274, psl. 10.

38. *Jakštas J.:* Vokiečių Ordinas ir Lietuva Vytenio ir Gedimino metu. „Senovė“, t. I (1936), Hum. mok. f-to istor. žurn. p. 125—155.

39. *Kenstavičius* L. Dr.: Lietuvių laimėjimas prie Drubės, „Židinys“, 1934 m. Nr. 3, p. 293—295.

40. *Kojalowicz:* Historiae Litvanae. Pars prior. Antverpiae 1650, p. 89.

41. *Kolupaila St.* Prof.: Mūsų istorinės geografijos reikalu. „Židinys“, 1936 m. Nr. 1, p. 92—95.

42. *Korzon Tadeusz:* Dzieje wojen i wojskowości w Polsce. Tom I. Epoka przedrozbiorowa. Lwów — Warszawa — Kraków 1923[2], p. 130 sqq.

43. *Krollmann Chr.*: Politische Geschichte des Deutschen Ordens in Preussen. Koenigsberg i. Pr. 1932, p. 2 sqq.

44. *Kučinskas A.:* Kęstučio kovos su vokiečių ordinu. „Athenaeum“, IV (1933) p. 117 sqq., 130.

45. *Latkowski J.*: Mendog król litewski. (Ats. iš Rozpr. Akad. Umiej.). Kraków 1892, p. 8—9, 20.

46. *Lempens* Carl: Geschichte des Deutschen Ordens und seiner Ordensländer Preussen und Livland. Jena 1904.

47. *„Lietuvos Aidas“*, 1936 m. Nr. 41 (I. 27).

48. *Lietuvos apgyventos vietos.* Centralinis statistikos biūras. Kaunas 1925.

49. *Lohmeyer* Karl: Geschichte von Ost-und Westpreussen. I. Gotha 1908.

50. *Lohmeyer K.:* Die Litauerschlacht bei Rudau in Samland 1370, ihre gleichzeitige und spätere Darstellung. Zur Altpreussischen Geschichte. Gotha 1907, p. 78.

* 51. *Lowmiański H.*: Studja nad początkami spoleczeństwa i państwa litewskiego, t. II (1932): organizacja wojskowa, p. 206—231.

52. *Lowmiański H.*: Prusy pogańskie. Atsp. iš „Dzieje Prus wschodnich“, I, 1935.

53. *Matusas J.* Dr.: Ukmergės mūšis. Atsp. iš „Vairo“ 1935 m. Nr. 9—10, p. 33 sqq.

54. *Meyer* Werner: Stilistische Untersuchungen zur livländischen Reimchronik. Diss. Greifswald 1912.

55. *Mykolaitis*: Mindaugis, did. Lietuvos kun-tis ir karalius. 1899.

56. *Monumenta* Poloniae historica, ed. A. Bielowski, t. II (1872) p. 843.

57. *Mortensen H.*: Litauen. Grundzüge einer Landeskunde. Hamburg 1926, p. 78 sqq. („Der Gang der Besiedlung Litauens“).

58. *Narbutt Teodor:* Dzieje starożytne narodu litewskiego, t. II (1837).

59. *Oehler* Max: Geschichte des Deutschen Ritter-Ordens. II. Elbing 1912, psl. 76—91 („Bericht des Hochmeisters Hartmann von Heldrungen über die Vereinigung des Schwertordens mit dem deutschen Orden“, p. 81—86).

60. *Oliva*: die ältere Chronik von Oliva, SrPr I p. 681.

61. *Papée Fr.:* Polska i Litwa na przelomie wieków srednich. I. 1904, p. 12—15.

62. *Papée Fr.:* Początki Litwy, Kwartalnik historyczny, t. XLI (1927), zesz. 3—4, p. 468.

63. *Paszkiewicz* Henryk: Jagiellonowie a Moskwa. Tom I. Litwa a Moskwa w XIII i XIV wieku. Warszawa 1933.

64. *Paszkiewicz* Henr.: Litwa przed Mendogiem. Pamiętnik V powszechnego zjazdu historyków polskich w Warszawie, 1930, XI—XII. t. I Referaty. Lwów 1930, p. 253 sqq.

* 65. *Paunksnis K.:* Saulės mūšis 1236 m. „Akademikas“, 1936 m. vasario mėn. 15 d., Nr. 3, p. 73—74. Nr. 4.

66. *Preussisches Urkundenbuch,* politische Abteilung, Bd. I, 1. Hälfte, hgg. von Philippi und Wölky, Koenigsberg i. Pr. 1882, p. 11—16, 65—67.

67. *Prochaska* Ant.: Od Mendoga do Jagiełły, „Litwa i Ruś“, I (1912) psl. 19.

68. *Puzinas J.*: Iš Šiaulių miesto istorijos, „Savivaldybė“, 1929 m. Nr. 2, psl. 7. Tas pats „1930 m. Šiaulių metraštyje“, psl. 4.

69. *Regesten* Wilhelms von Modena, SrPr II p. 124.

70. *Rüstow* Balt.: Chronica der Prouintz Lyfflandt, SrL II p. 16.

71. *Salys* Ant.: Die žemaitischen Mundarten. Teil I. Geschichte des žemaitischen Sprachgebiets. Kaunas 1930, p. 34—36.

72. *Scriptores* rerum Danicarum medii aevi, ed. J. Langebek, I (1772).

73. *Seraphim* Ernst: Geschichte von Livland. I Bd. Gotha 1906.

74. *Skirmuntt* Konstancya: Nad Niemnem i nad Baltykiem. II. Kraków 1903, p. 57—60. Vertimas liet.: Pagal Nemuną ir Baltiją istorijos apyaušry. II. Iš lenkų kalbos vertė Esmaitis. Vilnius 1921, p. 33—35.

75. *Stakauskas Juoz.*: Lietuva ir Vakarų Europa XIII-me amžiuje. Kaunas 1934, p. 50—51.

76. *Steponaitis* K. A. Ar rasta Voruta? „Liet. Aidas", 1935 m. Nr. 212.

77. *Suchenwirt* Peter: Von herzog Albrechts ritterschaft, II, p. 162 sqq.

** 78. *Sužiedėlis* Simas: Kautynės ties Šiauliais 1236 m. Atsp. iš t. VI (1935) „Athenaeum'o", psl. 41.

79. *Schlicht* Oscar: Das Ordensland Preussen. Der Ordensstaat. Dresden 1933.

80. *Schneider* Fedor: Mittelalter bis zur Mitte des 13-ten Jahrhunderts (Handbuch für den Geschichtslehrer, Bd. 3) 1929, p. 429 sq.

81. *Schwabe* A.: Grundriss der Agrargeschichte Lettlands. Riga 1928, p. 25 sqq.

82. *Tarasenka* plk., žiūr. Acukas.

83. *Totoraitis* J.: Die Litauer unter dem Könige Mindowe. Diss. Freiburg 1905.

84. *Tymieniecki* K.: Misja polska w Prusiech. Atsp. iš „Dzieje Prus Wschodnich", t. I, 1935.

85. *Wartberge,* Hermann, SrPr. II.

86. *Wattenbach* W.: Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter, Bd. II (1878).

87. *Weber L.*: Preussen vor 500 Jahren in culturhistorischer, statistischer und militärischer Beziehung nebst Special-Geographie. Danzig 1878.

88. *Weber* G.: Lehr- und Handbuch der Weltgeschichte, Bd. II, 1923, hgg. von A. Baldamus, p. 430—432.

89. *Volteris* E.: Kur ieškotina Saulė — Šiauliai 1236 metų mūšio vieta? „Židinys", 1935 m. Nr. 12, psl. 567—569.

90. *Volteris* E.: Kur reikėtų ieškoti Mindaugo sostinės? „Židinys", 1935 m. Nr. 11, p. 413.

91. *Zajączkowski* St.: Podbój Prus i ich kolonizacja przez krzyżaków. Atsp. iš „Dzieje Prus Wschodnich", I, 1935.

* 92. *Zajączkowski* St.: Studya nad dziejami Żmudzi wieku III. Lwów 1925, p. 54—56.

93. *Žadeikis* Pr.: Eiliuotosios Livonijos kronikos vertimas.

94. *Žadeikis* Pr.: Istoriškasis Žemaičių mūšis su Livonijos ordinu ties Durbe, „Naujoji Romuva", 1931 m. Nr. 28.